

BUNDELING VAN VORDERINGEN

door

Piet Taelman

Hoogleraar Universiteit Gent Vakgroep Procesrecht,
Arbitrage en Internationaal Privaatrecht
Advocaat Balie Gent

Philippe Thion

Assistent Universiteit Gent Vakgroep Procesrecht,
Arbitrage en Internationaal Privaatrecht

Deze bijdrage werd geschreven als preadvies voor de vergadering te Brugge van 21 november 2003 van de Vereniging voor de Vergelijkende Studie van het Recht van België en Nederland.

Welke mogelijkheden biedt het actuele Belgisch gerechtelijk privaatrecht om adequaat te procederen over een pluraliteit aan belangen?

Cumulatie van vorderingen en de vordering tot tussenkomst verstrekken een klassiek procesrechtelijk antwoord op gevallen van „tripartiete schaalvergroting”: gedingen waarin meer dan twee procespartijen aanwezig zijn, zonder dat hun aantal onoverzichtelijk wordt. Een eerste knelpunt vormt de vraag in welke mate het samenvoegen van verschillende eisen in eenzelfde gedinginleidende akte kan worden gedoogd. Hierop aansluitend rijst een tweede vraag: welke sanctie moet worden toegepast bij ongeoorloofd bevonden cumulatie van vorderingen? Bij vorderingen tot tussenkomst waken wettelijke regelen en de rechter er over dat de tussenkomende partij haar rechten van verdediging niet met de voeten worden getreden.

Het collectief actierecht herbergt een tweede reeks van rechtsfiguren via dewelke een bundeling van vorderingen kan worden verwezenlijkt (vertegenwoordiging in rechte, stakingsvordering, het toewijzen van een vorderingsrecht). Bij de bespreking ervan werd een onderscheid gemaakt naargelang economische en financiële factoren, dan wel sociale of psychologische factoren aan een adequate procesgang voor een individueel optredende rechtzoekende in de weg staan. Opvallend hierbij is dat processuele mechanismen om massaschade — een in het oog springende exponent van schaalvergroting — efficiënt af te handelen, naar Belgisch recht weinig ontwikkeld zijn. De rigide benadering van het belangvereiste in de rechtspraak is daar duidelijk debet aan. Wetgevende initiatieven om hieraan te remediëren konden tot nu toe niet op veel bijval bogen. Het lijkt er op dat België de trein van het doelmatig collectief procederen goeddeels aan het missen is.

INHOUD

- I. INLEIDING (1-3)
- II. TRADITIONELE VORMEN VAN BONDELING (4-35)
 - A. Begrip (4-5)
 - B. Cumulatie van vorderingen — Collectieve dagvaardingen (6-19)
 - 1. Afbakening — Begripsverduidelijking (6-7)
 - 2. Wettelijke aanknopingspunten (8)
 - 3. Cumulatie geoorloofd of niet? (9-13)
 - a. Een strenge, stroeve benadering van cumulatie van vorderingen (9)
 - b. Een meer tolerante houding t.a.v. cumulatie (10)
 - c. Pleidooi voor een doelmatige invulling van het samenhang-begrip (11-13)
 - 4. Sanctie (14-19)
 - a. Exceptie van samenhang transformeert zich in een exceptie van onbevoegdheid (15)
 - b. Nietigheid van de gedinginleidende akte (16)
 - c. Niet-toelaatbaarheid (op één na) van de gezamenlijk ahangig gemaakte vorderingen, bij vastgesteld gebrek aan samenhang (17-18)
 - d. Geëigende sanctie bij schending van het voorschrift van art. 701 Ger. W. bestaat in het splitsen van de diverse eisen (19)
 - C. Tussenkost (20-35)
 - 1. Algemeen (20-23)
 - 2. Vrijwillige tussenkost (24-25)
 - 3. Gedwongen tussenkost (26-35)
 - a. Agressieve gedwongen tussenkost (27-29)
 - b. Oproeping in vrijwaring (30-31)
 - c. Bewarende gedwongen tussenkost: de vordering in gemeenverklaring (32-35)
- III. HET COLLECTIEF ACTIERECHT (36-70)
 - A. Begrip (36-37)
 - B. Economische en financiële factoren (38-59)
 - 1. Probleemstelling (38-41)
 - 2. Rechtstreeks en persoonlijk belang (42-46)
 - 3. Technieken (47-59)
 - a. Vertegenwoordiging in rechte (47-51)
 - b. Wettelijke uitzonderingen (52-59)
 - i. Nationale collectieve acties (52-56)
 - ii. Internationale collectieve acties (57-59)
 - C. Sociale of psychologische factoren (60-70)
 - 1. Probleemstelling (60-62)
 - 2. Technieken (63-70)
 - a. Strafrecht (63-65)
 - b. Sociaal recht (66-70)
- IV. BESLUIT (71-76)

I. Inleiding

1. In het chemisch bedrijf Kronos, gelegen in de Gentse kanaalzone, ontsnapte in oktober 2000 bij onderhoudswerkzaamheden aan een overvolle tank titaantetrachloride een wolk zoutzuurgas. Twee werknemers kwamen hierbij om het leven. Het bijtend zuur dreef na het ongeval af naar Doornzele, een deelgemeente van Evergem. Omdat de gevolgen voor de inwoners niet meteen duidelijk waren, kondigde provinciegouverneur Balthazar fase drie van het rampenplan af. De bevolking van Doornzele werd aangemaand vensters en deuren te sluiten. Verder onheil bleef gelukkig uit. Metingen wezen uit dat de zoutzuurwolk zodanig snel verdunde dat zij geen gevaar meer opleverde voor de volksgezondheid(1).

Enkele jaren terug zag de Amerikaanse autoreus Ford zich verplicht tienduizenden auto's van de in de Verenigde Staten bijzonder populaire SUV-reeks Ford Expedition terug te roepen voor controle van de Firestone-banden waarmee die voertuigen waren uitgerust. Er was immers vastgesteld dat voortijdige en onvoorzienne slijtage van het loopvlak van die banden reeds een aantal ernstige ongelukken had veroorzaakt. Gelijkaardige problemen deden zich voor met de brandstoftank van een pick-up reeks van autogigant General Motors. Bij een ongeval met dit type van voertuig bleek die tank zeer snel te exploderen, met diverse dodelijke slachtoffers tot gevolg.

Op oudejaarsnacht 1994 kostte een brand in het Switel-hotel te Antwerpen het leven aan vijf mensen. Nadien overleden nog eens tien mensen aan de brandwonden die ze bij de zware brand opliepen. Tientallen anderen blijven hun verdere leven verminkt.

In augustus 11. besmette het *SoBig.F*-computervirus minstens tienduizend pc's. Ook het computervirus dat de namen *Lovsan* of *Blaster* draagt, tastte duizenden computers aan. Voordien legden de computervirussen *Loveletter*, *Kournikova*, *Code Red* en *Slammer* het e-mailverkeer van grote bedrijven plat en wisten digitale foto's en muziekbestanden. Een aantal virussen slaagden er zelfs in de geheime codes van on-linebankrekeningen te stelen.

De globalisering van de economie bracht talloze fusieoperaties op gang, waarbij meer dan eens kleine aandeelhouders financieel nadeel leden.

(1) *De Standaard*, 24 oktober 2000.

2. Dergelijke in onze complexe en hoogtechnologische samenleving frequent voorkomende situaties, doen vragen rijzen naar mogelijkheden die het Belgisch gerechtelijk privaatrecht biedt om adequaat te procederen over een pluraliteit aan belangen. Hier vindt het begrip *bundeling van vorderingen* zijn plaats. In deze bijdrage verstaan we daaronder gedingen, ingeleid en gevoerd voor de justitiële rechter, die gekenmerkt worden door een *pluraliteit* aan belangen en gebeurlijk ook door een veelheid van vorderingen, eisers of verweerders. Deze benadering houdt in dat ook een procedure waarbij één eiser één vordering instelt tegen één verweerder als een bundeling van vorderingen wordt aanzien, althans wanneer de beslissing erover zonder bijkomende processuele stappen een weerslag heeft op een veelheid aan belangen. Dit kan b.v. het geval zijn wanneer een milieuvereniging, via de rechter, de stopzetting van een vervuilende activiteit bekomt. Het referentiepunt om te kunnen besluiten tot het al dan niet meervoudige karakter van een proces, beperkt zich dus niet tot de fase van het geding zelf. Ook de uitwerking, effecten en gevolgen van het voeren van een gerechtelijke procedure worden mee verdisconteerd bij de pluraliteitsbeoordeling. Wij menen dat deze aanpak — die niet aanknoopt bij een *juridisch* concept — beter aansluit bij de realiteit van het procederen. Deze benadering laat o.i. beter toe de juridisch-technische aspecten van complexe procesvoering te belichten vanuit de hiervoor relevante maatschappelijke context.

3. Desondanks staat de *procesrechtelijke* invalshoek centraal. Bij het schrijven van de bijdrage hebben wij vaak moeten vaststellen dat de problematiek van bundeling van vorderingen een resem andere rechts-takken raakt, in het bijzonder het aansprakelijkheidsrecht. Voorliggende tekst kan dan ook slechts worden gezien als een bescheiden onderzoek naar de (louter) procesrechtelijke aspecten van het recente fenomeen van de schaalvergroting. Dit gezichtspunt vertoont dus *ab ovo* een groot aantal beperkingen en is uit zijn aard eenzijdig. Het in kaart brengen van en reflectie over de bestaande processuele instrumenten is niettemin zinvol. Niet alleen moet het overzicht toelaten de vergelijking te maken met het vigerende (en komende) Nederlands recht, bovendien is het een *conditio sine qua non* om eventuele hervormingen aan het gerechtelijk privaatrecht – in het bijzonder wat zijn individualistische grondslag betreft – doeltreffend en adequaat te kunnen beoordelen.

II. Traditionele vormen van bundeling

A. BEGRIP

4. Met de notie *traditionele vormen van bundeling* wordt aansluiting gezocht bij een (eerste) type van schaalvergroting dat — in navolging van Asser, Groen, Vranken en Tzankova — wordt aangeduid als „tripartiete schaalvergroting”. Het betreft gedingen waarin een groter aantal dan de klassieke twee partijen aanwezig is, zonder dat het aantal evenwel onoverzichtelijk wordt. De (rechtens relevante) belangen van deze partijen vormen één (materieelrechtelijk) geheel, dat ook in een eventuele procedure onderkend en gehandhaafd dient te worden(2). Wordt bij de behandeling van de zaak dit verband verbroken, dan kan dit resulteren in een beslissing die nauwelijks als een beslechting van het geschil kan worden gezien, met alle nadelen en bezwaren van dien.

5. De procesrechtelijke weerslag van die materieelrechtelijke verbondenheid zal in de regel bestaan uit (a) het identificeren van de voor de beslechting van het geschil van belang zijnde — meer dan twee, doch een overzichtelijk aantal — partijen en belangen en (b) het treffen van voorzieningen die dienen te waarborgen dat de aldus geïdentificeerde partijen en belangen daadwerkelijk betrokken, respectievelijk meegewogen worden bij de beslechting. Bij dit type van procesvoering ligt de nadruk op de ingewikkeldheid van de juridische en/of feitelijke vragen die onvermijdelijk rijzen door de betrokkenheid van een min of meer groot aantal personen(3). *Cumulatie van vorderingen* (randnrs. 6-19) en de *vordering tot tussenkomst* (randnrs. 20-35) beogen hierop het procesrechtelijk antwoord te verstrekken.

(2) W.D.H. ASSER, H.A. GROEN en J.B.M. VRANKEN, m.m.v. I.N. TZANKOVA, *Een nieuwe balans. Interimrapport Fundamentele herbezinning Nederlands burgerlijk procesrecht*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2003, 163-164.

(3) W.D.H. ASSER, H.A. GROEN en J.B.M. VRANKEN, m.m.v. I.N. TZANKOVA, *o.c.*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2003, 164.

B. CUMULATIE VAN VORDERINGEN — COLLECTIEVE DAGVAARDINGEN(4)

1. Afbakening — Begripsverduidelijking

6. Cumulatie (of samenvoeging) van vorderingen kan zich, strikt genomen, op meerdere tijdstippen voordoen. Enerzijds kan zich reeds van bij het aanhangig maken van de zaak een opeenstapeling van vorderingen manifesteren. In deze hypothese zullen er in de geding-inleidende akte meerdere vorderingen begrepen zijn. Anderzijds kan de opeenhoping ook het gevolg zijn van een tussenvordering, dit is een vordering die in de loop van het rechtsgeding wordt ingesteld (art. 13 Ger. W.). Deze tussenvordering kan hetzij betrekking hebben op een wijziging of aanpassing van de initiële of inleidende vordering(5) tussen de (van meet af aan) in het geding betrokken partijen, hetzij een nieuwe vordering tussen die partijen tot voorwerp hebben(6). Voorts kan een tussenvordering ook strekken tot tussenkomsst, d.i. het in het geding betrekken van nieuwe partijen(7).

Het is evident niet uitgesloten dat verschillende vormen van cumulatie van vorderingen zich op elkaar enten: een geding dat van bij de aanvang wordt gekenmerkt door een pluraliteit van vorderingen kan, naderhand — via tussenvorderingen — nog meer complex worden.

Volledigheidshalve dient aangestipt dat van cumulatie ook sprake kan zijn wanneer, ingevolge *samenhang*(8) of *aanhangigheid*(9) tussen vorderingen, deze met respect voor de voorrangregels vervat in art. 565 Ger. W. worden gevoegd(10).

(4) Zie hierover *in extenso* P. Taelman, „Cumulatie van vorderingen Collectieve dagvaardingen”, in M. Storme en P. Taelman (eds.), *Het proces in meervoud Le procès au pluriel*, Antwerpen, Kluwer, 1997, 1-26.

(5) Zie de art. 12 en 807-808 Ger. W.

(6) Deze nieuwe vordering kan zowel uitgaan van de eisende als van de verwerende partij. In dit laatste geval wordt ze als *tegenvordering* gekarakteriseerd (art. 14 en 809-810 Ger. W.).

(7) Art. 13, 15-16 en 811-814 Ger. W. Zie ook randnrs. 20-35.

(8) Art. 30 Ger. W. Zo kan de arbeidsrechtbank die aangezocht werd om uitspraak te doen over een vordering betreffende vergoedingen op basis van de arbeidsongevallenwetgeving wegens samenhang tevens kennis nemen van een vordering tot het bekomen van bijkomende vergoedingen voor dit ongeval op basis van een verzekeringsovereenkomst (Cass. 13 maart 1978, *Arr. Cass.* 1978, 816, concl. O.M.; *Pas.* 1978, I, 788; *R.W.* 1978-79, 1034, noot J.L.; *De Verz.* 1979, 423, noot V.H.).

(9) Art. 29 Ger. W. Dit begrip veronderstelt dus dat identieke vorderingen tegelijkertijd tussen dezelfde partijen aanhangig zijn gemaakt bij verschillende (bevoegde) rechters (J. Laenens, „Overzicht van rechtspraak — De bevoegdheid (1993-2000)”, *T.P.R.* 2003, (1497) 1564).

(10) Bij samenvoeging wegens samenhang (op grond van een *in limine litis* opgeworpen exceptie; zie art. 856^j art. 854 Ger. W.) dienen de voorrangregels ex art. 565, 2° tot 5° Ger. W. in acht genomen te worden (Brussel 15 maart 1995, *P. & B.* 1995, 96; Arrondrb. Charleroi, 30 juni 1992, *J.L.M.B.* 1992, 1401; *Vred. Hamme* 10 mei 1988, *T. Vred.* 1992, 248). Zaken die voor eenzelfde rechter aanhangig zijn, kunnen ambtshalve worden gevoegd (art. 856 Ger. W.).

Wanneer men spreekt over cumulatie van vorderingen, wordt daarmee gemeenzaam alleen het samenvoegen van vorderingen van bij de aanvang van het geding bedoeld(11). Het is in deze engere betekenis dat de notie *cumulatie van vorderingen* hier wordt opgevat.

7. Traditioneel wordt onderwezen dat *objectieve* en *subjectieve* cumulatie van vorderingen van elkaar onderscheiden kunnen worden. De inhoud van deze begrippen blijkt bij nader toezien evenwel niet eenduidig te zijn.

Een gedeelte van de doctrine definieert *objectieve cumulatie* als het instellen door één eiser van meer dan één vordering tegen een verweerder(12). Vanuit dit gezichtspunt is er reeds sprake van objectieve samenvoeging wanneer de eiser in hoofdorde de ontbinding van een wederkerige overeenkomst met schadevergoeding vordert en, ondergeschikt — voor het geval de rechter van oordeel zou zijn dat de wanprestatie van de gedaagde onvoldoende gewicht heeft om de ontbinding te rechtvaardigen — de nakoming van het contract onder verbeurte van een dwangsom(13).

Andere rechtsleer stelt een bijkomende voorwaarde. Objectieve cumulatie doet zich slechts voor wanneer een eiser in de gedinginleidende akte meerdere vorderingen uit verschillende oorzaken formuleert tegen één gedaagde(14). In deze optiek is er geen sprake van objectieve cumulatie wanneer de eiser één enkele vordering tegen de gedaagde instelt, al bevat die ene vordering verschillende onderdelen of punten.

(11) L.E.H. RUTTEN, „Cumulatie van rechtsvorderingen”, *RM Themis* 1941, (31) 31; M. STORME en R. DE CORTE, *Handleiding Gerechtelijk Recht*, Gent, 1974, gestenc., 171, nr. 364.

(12) J. LAENENS, *Commentaar Gerechtelijk Recht*, Antwerpen, Kluwer, losbl., art. 566, nr. 1 (juli 1983); M. STORME en R. DE CORTE, *o.c.*, Gent, 1974, gestenc., 171, nr. 363; A. FETTWEIS, „Bevoegdheid”, in *Handboek voor Gerechtelijk Recht*, Antwerpen, Standaard, 1971, 72-73, nr. 111; P.A. STEIN, *Compendium van het burgerlijk procesrecht*, Deventer, Kluwer, 1977, 140-141; R.P. CLEVERINGA, *Mr. W. Van Rossem's verklaring van het Nederlands Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering*, Zwolle, Tjeenk Willink, 1972, 65; L.E.H. RUTTEN, „Cumulatie van rechtsvorderingen”, *RM Themis* 1941, (31) 31.

(13) O.i. gaat het hierbij wezenlijk om samenloop of concursus van rechtsvorderingen, welke beiden in de wet voorzien zijn (art. 1184 B.W.), maar nimmer gezamenlijk — maar desgevallend wel alternatief — kunnen ingesteld worden (zie hierover in extenso S. STIJNS, *De gerechtelijke en buitengerechtelijke ontbinding van overeenkomsten*, Antwerpen, Maklu, 1994, 319-355, nrs. 229-257). Omwille van het ondergeschikt zijn van de ene vordering t.a.v. de andere, kan er o.i. hier geen sprake zijn van cumulatie.

(14) W. HUGENHOLTZ, bewerkt door W.H. HEEMSKERK, *Hoofdlijnen van Nederlands Burgerlijk Procesrecht*, 's-Gravenhage, VUGA, 1998, 32, nr. 24; G.J.M. VAN DEN DUNGEN e.a., *Burgerlijke Rechtsvordering*, Deventer, Kluwer, losbl., I-8a (februari 1992).

De notie *subjectieve cumulatie* van vorderingen is eveneens omstre- den. Soms wordt ze omschreven als een cumulatie van processub- jecten of partijen: meerdere personen treden op tegen één verwerende partij, of één eiser ageert tegen meerdere verweerders, of meerdere eisers leiden een vordering in tegen meerdere verweerders(15). An- dere auteurs(16) houden er een strikter criterium op na: er kan slechts sprake zijn van subjectieve cumulatie wanneer er, in de geschetste omstandigheden(17), daarenboven meerdere zelfstandige vorderingen in het geding zijn. In deze laatste optiek is cumulatie niet steeds aanwezig van zodra in één gedinginleidende akte meerdere eisers of gedaagden worden genoemd. Treden de eisers immers op krachtens een hun gezamenlijk toekomend recht(18), dan vormen zij — aldus Rutten — slechts één procespartij en worden geen vorderingen ge- cumuleerd(19).

Beide vormen van cumulatie van vorderingen kunnen vanzelfspre- kend samengaan(20).

2. *Wettelijke aanknopingspunten*

8. Wettelijke aanknopingspunten m.b.t. cumulatie van vorderingen zijn niet bepaald overvloedig(21). Wel duiken ze soms op een onver- wachte plaats op(22).

Art. 701 Ger. W. vormt zowel voor objectieve als subjectieve cumu- latie de basis. Samenhangende eisen tussen minstens twee partijen kunnen hetzij afzonderlijk — in functie van de bevoegdheidsregelen

(15) M. STORME en R. DE CORTE, *o.c.*, Gent, 1974, gestenc., 171, nr. 363; J. LAENENS, *o.c.*, Antwerpen, Kluwer, losbl., art. 560 (juni 1984) en art. 566, nr. 1 (juli 1983); G.J.M. VAN DEN DUNGEN e.a., *o.c.*, Deventer, Kluwer, losbl., I-8a (februari 1992); P.A. STEIN, *o.c.*, Deventer, Kluwer, 1977, 147; P. TAELEMAN, „Cumulatie van vorderingen: pro en contra”, *A.J.T.* 1995-96, (12) 12, nr. 3.

(16) Zie o.m. L.E.H. RUTTEN, „Cumulatie van rechtsvorderingen”, *RM Themis* 1941, 31. Vgl. W. HUGENHOLTZ, bewerkt door W.H. HEEMSKERK, *o.c.*, 's-Gravenhage, VUGA, 1998, 32-33, nr. 24.

(17) Steeds vereist is dat er meer dan twee personen in het geding betrokken zijn.

(18) B.v. de diverse gerechtigden in een nalatenschap, mede-eigenaren, ...

(19) In die zin L.E.H. RUTTEN, „Cumulatie van rechtsvorderingen”, *RM Themis* 1941, (31) 31 en 33.

(20) M. STORME en R. DE CORTE, *o.c.*, Gent, 1974, gestenc., 171, nr. 363.

(21) Naast het basisartikel 701 Ger. W. kan, zonder aanspraak te maken op volledigheid, naar volgende wetsartikelen worden verwezen: art. 860 Ger. W., art. 624, 1° Ger. W., art. 635, 10° Ger. W., art. 1371, eerste lid Ger. W., art. 6 W. 15 juni 1935 op het gebruik van talen in gerechtszaken, art. 1, tweede lid K.B. 30 november 1970 tot vaststelling van het tarief van de invorderbare kosten bedoeld in art. 1022 Ger. W.

(22) Zie o.m. de art. 332, zesde lid, 1345 en 1346 B.W.

— bij eenzelfde dan wel bij meerdere rechters, hetzij bij éénzelfde akte bij één rechtscollège worden ingesteld(23).

Het begrip *samenhang* wordt verduidelijkt onder art. 30 Ger. W. Samenhang veronderstelt een dermate nauw onderling verband tussen de diverse vorderingen, dat het wenselijk is ze samen te behandelen en te berechten ten einde oplossingen te vermijden die onverenigbaar zouden kunnen zijn wanneer ze afzonderlijk werden beslecht(24). Het Hof van Cassatie heeft bij herhaling beklemtoond dat de appreciatie van samenhang aan de vrije beoordeling van de rechter wordt overgelaten, dit ongeacht het voorwerp of de oorzaak waarop de vorderingen betrekking hebben of de identiteit van de gedingvoerende partijen(25). Dit strookt met het niet-openbare orde karakter van de exceptie van samenhang, wat voortvloeit uit het samen lezen van art. 856 Ger. W. met de art. 854-855 Ger. W.(26).

Bij het aanhangig maken van de (naar zijn/hun mening) samenhangende vorderingen via één enkele gedinginleidende akte voor eenzelfde rechtbank, moet(en) de eiser(s) zich — voor wat betreft de keuze van de bevoegde rechter — laten leiden door de hiërarchie tussen de rechtscolleges bepaald in art. 565, (tweede lid), 2° tot 5° Ger. W. (zie art. 566, eerste lid Ger. W.). Deze voorrangregeling raakt de openbare orde(27).

(23) Vgl. J. LAENENS, *o.c.*, Antwerpen, Kluwer, losbl., art. 566, nr. 1 (juli 1983). Art. 701 Ger. W. stipuleert: „Verscheidene vorderingen tussen twee of meer partijen kunnen, indien zij samenhangend zijn, bij eenzelfde akte worden ingesteld”.

(24) Vgl. art. 28.3 Brussel I Vo: „Samenhangend in de zin van dit artikel zijn vorderingen waartussen een zo nauwe band bestaat dat een goede rechtsbedeling vraagt om hun gelijktijdige behandeling en berechting, teneinde te vermijden dat bij afzonderlijke berechting van de zaken onverenigbare beslissingen worden gegeven”.

(25) Eén en ander in tegenstelling met het begrip „aanhangigheid”. Zie Cass. 4 september 1987, *Arr. Cass.* 1987-88, 4; *Pas.* 1988, I, 4; Cass. 28 september 1984, *Arr. Cass.* 1984-85, 165; *Pas.* 1985, I, 141; Cass. 15 mei 1981, *Arr. Cass.* 1980-81, 1073; *Pas.* 1981, I, 1073; Cass. 6 juni 1961, *Pas.* 1961, I, 1082; *Arbrb.* Luik 4 november 1975, *Pas.* 1977, III, 26; *Jur. Liège* 1976-77, 36. Zie ook Vred. Beringen 14 februari 1969, *Bull. Ass.* 1969, 762, noot V.H.

(26) Cass. 5 april 1990, *Arr. Cass.* 1989-90, 1033; *Pas.* 1990, I, 918. Zie ook A. FETTWEIS, *o.c.*, in *Handboek voor Gerechtelijk Recht*, Antwerpen, Standaard, 1971, 115, nr. 200.

(27) Cass. 11 mei 1979, *Arr. Cass.* 1978-79, 1084; *Pas.* 1979, I, 1071; *R.W.* 1980-81, 603; *Limb. Rechtsl.* 1979, 169, noot DELVOIE; Kort Ged. *Arbrb.* Luik 15 juni 1992, *J.L.M.B.* 1992, 1402, noot; J. LAENENS, „Overzicht van rechtspraak — De bevoegdheid (1979-92)”, *T.P.R.* 1993, (1479) 1587-1588, nr. 139.

3. *Cumulatie geoorloofd of niet?*

a. Een strenge, stroeve benadering van cumulatie van vorderingen

9. Een onderzoek van de gepubliceerde rechtspraak(28) leert dat samenvoeging van verschillende eisen in eenzelfde gedingleidende akte veelal om dezelfde redenen onaanvaardbaar wordt geacht:

- het gegeven dat eenzelfde (rechts)vraag aan de grondslag ligt van de onderscheiden, via één exploit, ingeleide vorderingen, volstaat niet om tot samenhang te besluiten(29); samenhang veronderstelt immers een onderlinge afhankelijkheid van de verschillende, samen aanhangig gemaakte vorderingen(30), zodat de beslissing over één van de vorderingen een invloed kan hebben op de andere(31);
- elke eiser heeft hooguit een eigen, persoonlijk belang bij de door hem ingestelde vordering, maar is volkomen vreemd — en beschikt dienvolgens niet over het vereiste belang, noch over de vereiste hoedanigheid — aan de (gezamenlijke), door de andere eisers ingestelde vorderingen(32); een gelijkaardig belang mag niet verward worden met een gemeenschappelijk belang(33);
- dat de beslissing over één van de vorderingen — ten titel van jurisprudentie — een invloed zou kunnen uitoefenen op de andere in diezelfde zaak te vellen beslissingen, is in onze rechtsorde die de regel van (de bindende werking van) het precedent niet kent(34), geen pertinent argument om tot samenhang te besluiten(35);

(28) Dit onderzoek werd beperkt tot de twee laatste decennia.

(29) Gent 3 januari 1989, *T.G.R.* 1989, 8, nr. 89/05; Kh. Gent 28 maart 1995, *A.J.T.* 1995-96, 11; Rb. Namen 22 februari 1990, *J.L.M.B.* 1991, 202; Rb. Brussel 4 oktober 1989, *J.L.M.B.* 1991, 201; Rb. Hasselt 25 januari 2001, *A.J.T.* 2000-01, 701.

(30) Rb. Namen 22 februari 1990, *J.L.M.B.* 1991, 202; Rb. Antwerpen 3 februari 1988, *T.B.B.R.* 1989, 273.

(31) Kh. Gent 28 maart 1995, *A.J.T.* 1995-96, 11.

(32) Kort Ged. Rb. Antwerpen 3 februari 1988, *T.B.B.R.* 1989, 273; „(...) elke eiser (heeft) bij de gestelde vordering een eigen en onderscheiden belang, namelijk de opschorting te horen bevelen van het bevel om het grondgebied te verlaten dat hem zelf 'ut singuli' treft". In diezelfde zin (in een identieke zaak): Kort Ged. Rb. Brussel 4 november 1987, *R.W.* 1987-88, 1515.

(33) Kort Ged. Rb. Brussel 20 maart 1992, *J.L.M.B.* 1992, 1400. Zie ook Brussel 4 februari 1994, *J.L.M.B.* 1994, 657.

(34) Zie art. 6 Ger. W.: „De rechters mogen in de zaken die aan hun oordeel onderworpen zijn, geen uitspraak doen bij wege van algemene en als regel geldende beschikking”.

(35) Rb. Namen 22 februari 1990, *J.L.M.B.* 1991, 202; *T.B.B.R.* 1990, 252; *J.T.* 1990, 574. Vgl. Kh. Gent 28 maart 1995, *A.J.T.* 1995-96, 11: „Ook al past het niet — zowel omwille van de billijkheid als omwille van de rechtszekerheid — dat een rechtbank in gelijkaardige geschillen om de haverklap haar rechtspraak zou wijzigen, dan nog mogen slechts zaken als samenhangend behandeld worden, indien de geschillen zo nauw verbonden zijn met elkaar dat afzonderlijke oplossing ervan tot onverenigbare oplossingen zou leiden”.

— samenhang kan niet weerhouden worden wanneer eisers er niet in slagen een dergelijk verband tussen de diverse eisen aan te tonen en wanneer er geen gevaar bestaat dat bij afzonderlijke beslechting van de diverse vorderingen de gezamenlijke tenuitvoerlegging van deze beslissingen onmogelijk zou zijn(36);

In deze rechtspraak wordt zeer frequent, op het gezag van Fettweis(37), geoordeeld dat samenvoeging van verschillende vorderingen slechts dan geoorloofd is zo er tussen de diverse eisen een *objectief verband* bestaat(38). Een dergelijk criterium heeft het nadeel weinig transparant te zijn, maar biedt daarentegen het voordeel rekbaar te zijn.

b. Een meer tolerante houding t.a.v. cumulatie

10. Een totaal ander geluid, m.n. een duidelijke keuze voor een ruime, welbegrepen interpretatie van de notie samenhangende vorderingen, liet een beslissing van de beslagrechter te Veurne horen(39).

De beslagrechter werd via één exploit gevat door drie belastingplichtigen die tegenover de gemeente (die de belasting had gevestigd en, ingevolge de niet betaling ervan, tot de gedwongen tenuitvoerlegging ervan had laten overgaan) vorderden hen akte te verlenen van hun aanbod tot kantonnement. De gemeente wierp op dat deze vorderingen niet samen konden worden ingeleid omdat het drie onderscheiden belastingsschulden betrof, waarvoor drie afzonderlijke uitvoerbare titels werden verleend, op basis waarvan bij elk van de drie schuldenaars beslag was gelegd via drie afzonderlijke beslagexploiten. De beslagrechter wees dit verweer echter van de hand.

Art. 701 Ger. W. wordt in dit vonnis omschreven als een voorschrift dat behoort tot de proceseconomie, van aard de inleiding van samenhangende procedures te vereenvoudigen, een vlotte rechtsbedeling te bewerkstelligen en meteen overtollige en nutteloze kosten te vermij-

(36) Kort Ged. Rb. Brussel 11 juni 1993, *J.L.M.B.* 1993, 1037; Kort Ged. Rb. Brussel 20 maart 1992, *J.L.M.B.* 1992, 1400: samenhang wordt o.i. in deze beschikkingen (ten onrechte) verward met de notie „onsplitsbaarheid”. Vgl. Rb. Luik 28 september 1994, *J.L.M.B.* 1995, 550; Rb. Charleroi 15 maart 2001, *R.R.D.* 2001, 176.

(37) A. FETTWEIS, A. KOHL en G. DE LEVAL, *Eléments de la compétence civile*, Luik, P.U.L., 1983, 66, nr. 121.

(38) Rb. Charleroi 15 maart 2001, *R.R.D.* 2002, 176; Rb. Namen 22 februari 1990, *J.L.M.B.* 1991, 202; *T.B.B.R.* 1990, 252; *J.T.* 1990, 574; Rb. Brussel 13 november 1981, *J.T.* 1982, 529; Kh. Kortrijk 5 januari 1971, *R.W.* 1971-72, 817; Vred. Willebroek 2 juni 1978, *J.T.* 1978, 650; J. LAENENS, „Overzicht van rechtspraak — De bevoegdheid (1970-78)”, *T.P.R.* 1979, (247) 339, nr. 199.

(39) Rb. Veurne beslagr. 18 maart 1992, *A.J.T.* 1995-96, 10; *T.B.B.R.* 1992, 170.

den(40). Het gegeven dat het in casu ging om drie volkomen gelijkwaardige executiegeschillen tegenover eenzelfde verweerster, dat ieder van de drie eisende partijen een eigen, persoonlijk maar soortgelijk belang heeft bij de procedure en dat de rechten van verdediging van verweerster hierdoor geenszins beknot worden, leidde tot het besluit dat de rechtspleging conform art. 701 Ger. W. was ingeleid.

c. Pleidooi voor een doelmatige invulling van het samenhang-begrip

11. Zowel het onderscheid tussen een ruime, resp. stringente opvatting over cumulatie van vorderingen(41), als de in de rechtspraak ontwikkelde argumentatie voor en tegen een brede kijk op samenhang van vorderingen(42), zijn o.i. in die mate interessant dat hieruit de — zij het wellicht nog vage — grens kan gedistilleerd tussen samenvoeging van eisen die algemeen aanvaard wordt en deze die (veelal) op weerstand stuit.

Die grens lijkt getrokken te kunnen worden via het *oorzaak*-begrip, waaronder de rechtsfeiten en/of rechtshandelingen moeten worden verstaan waarop de gecumuleerde vorderingen (rechtstreeks) gegrond zijn(43). Zolang de samengevoegde eisen uit eenzelfde, minstens een bijzonder nauw verwant geheel van rechtsfeiten en -handelingen ontstaan(44), levert cumulatie van vorderingen geen problemen op.

Dat alle of meerdere bijzondere legatarissen van een (onbeheerde) nalatenschap via een gezamenlijke dagvaarding van de curator de afgifte van hun bijzonder legaat kunnen eisen, zal niet worden betwist. Zo ook zal de fietser, die op het fietspad (van een Gewestweg) ten val kwam als gevolg van losliggende stenen, in eenzelfde exploit de

(40) Deze beslissing werd mede geschraagd door verwijzing naar de voorbereiding van het Gerechtelijk Wetboek. In zijn verslag over de Gerechtelijke Hervorming bepleitte Koninklijk Commissaris Van Reepinghen een ruime opvatting van het begrip samenhang (Ch. VAN REEPINGHEN, *Verslag over de Gerechtelijke Hervorming*, Brussel, Belg. Staatsblad, 1964, 54-55). Deze soepele aanpak vond manifest bevestiging in het Senaatsverslag (Verslag DE BAECK, *Pasin.*, Brussel, Bruylant, 1967, 855).

(41) Zie randnrs. 6-7.

(42) Zie randnrs. 12-13.

(43) Zie hierover o.m. H. BOULARBAH, „La cause. Le rôle respectif du juge et des parties dans l'allégation des faits et la détermination de la norme juridique applicable à la solution du litige”, in J. LINSMEAU en M. STORME (eds.), *De respectievelijke rol van rechter en partijen in het burgerlijk geding*, Kluwer, Diegem, 1999, 91-146; E. KRINGS, conclusie voor Cass. 24 november 1978, *Arr. Cass.* 1978-79, (341) 345; Ph. THION, „Kwalificatie van oorzaak en voorwerp van de vordering. Mysteries uit het procesrecht”, *NjW* 2003, 726-734; J. VAN COMPERNOLLE, „L'office du juge et le fondement du litige”, (noot onder Cass. 24 november 1978 en 9 oktober 1980), *R.C.J.B.* 1982, 14-38; M. VAN QUICKENBORNE, *Feit & recht of de rechter en de procespartijen*, Brussel, Swinnen, 1987, 154 p.

(44) Zie Kh. Gent 28 maart 1995, *A.J.T.* 1995-96, 11; Rb. Brussel 4 oktober 1989, *J.L.M.B.* 1991, 201.

gemeente(45) en het Gewest(46) kunnen dagvaarden in vergoeding van de door hem geleden schade. De bouwheer die geconfronteerd wordt met allerlei tekortkomingen aan zijn woning, zal in hetzelfde exploit een aansprakelijkheidsvordering jegens zijn architect en aannemer kunnen instellen. Een werknemer zal, bij betwisting over de draagwijdte van een groepsverzekering, de werkgever en verzekeraar samen kunnen dagvaarden.

12. Cumulatie van vorderingen wordt slechts dan problematisch wanneer, in eenzelfde rechtspleging, tussen twee of meer partijen, meerdere processuele verhoudingen ontstaan als gevolg van het samenbrengen van diverse materiële rechtsbetrekkingen die — strikt genomen — met elkaar niets te maken hebben. Samenvoeging van eisen die uit meerdere, van elkaar te onderscheiden feiten- en/of rechtencomplexen ontstaan, worden in de rechtspraak met argwaan benaderd. Kenschetsend voor deze hypothesen is dat gepoogd wordt in één geding meerdere, van elkaar onafhankelijke, materieelrechtelijke aanspraken (subjectieve rechten), desgevallend toebehorend aan verschillende rechtssubjecten(47), tezelfdertijd geldend te maken of te sanctioneren.

In dergelijke gevallen kan de vraag rijzen naar de samenhang, het verband, tussen de diverse vorderingen. Het is hierbij goed voor ogen te houden dat die vraag in wezen gegeneerd wordt door de impact die cumulatie van vorderingen kan hebben op de (volstreckte) bevoegdheid van de geadieerde rechtbank en de bepaling van de aanleg waarin de zaak wordt behandeld. Omdat dit bepalingen van openbare orde betreffen, zal de rechter — desnoods ambtshalve — moeten nagaan of, ingevolge de samenvoeging van diverse vorderingen op initiatief van de eisende partij(en), deze regelen niet werden geschonden(48).

13. Het is een doelmatige behandeling van zaken die rechtvaardigt dat verschillende vorderingen waarin identieke of gelijklopende (rechts)vragen aan de orde gesteld worden, samen voor de rechter gebracht worden. Tijd, geld en moeite worden partijen én — niet in

(45) Die moet instaan voor het onderhoud.

(46) In zijn hoedanigheid van eigenaar van de weg.

(47) Objectieve cumulatie lijkt gemakkelijker aanvaard te worden dan subjectieve cumulatie (zie b.v. Rb. Luik 28 september 1984, *J.L.M.B.* 1995, 549).

(48) Het is opvallend te moeten vaststellen dat de (eerder vage) omschrijving van het begrip samenhang in het Gerechtelijk Wetboek, veelal geïnterpreteerd wordt vanuit zijn materieelrechtelijke betekenis.

het minst — de rechter gespaard. Op voorwaarde dat de (onverplichte(49)) samenvoeging een behoorlijke procesgang niet in de weg staat en de wederpartij hierdoor niet in haar rechtmatige belangen wordt geschaad, kan er geen redelijk bezwaar worden aangevoerd tegen de gelijktijdige, gezamenlijke inleiding en behandeling van gelijkaardige zaken(50). Dergelijke processuele interpretatie dient de proceseconomie en — bij weeromstuit — ongetwijfeld ook de goede werking van de openbare dienst van het gerecht(51). Doelmatigheid dient centraal te staan en de grens wordt gevormd door het verbod misbruik te maken van het voorschrift van art. 701 Ger. W. om de bevoegdheids- en aanlegregelen te ontwijken(52).

4. Sanctie

14. De meningen over hetgeen een rechter moet of kan doen wanneer hij geconfronteerd wordt met een cumulatie van vorderingen terwijl hij van oordeel is dat er geen samenhang tussen deze verschillende eisen bestaat, lopen sterk uiteen.

a. Exceptie van samenhang transformeert zich in een exceptie van onbevoegdheid

15. In zijn handboek over de bevoegdheid heeft Fettweis er op gewezen dat, bij misbruik van de mogelijkheid die art. 701 Ger. W. pleiters biedt, een rechter kan geconfronteerd worden met een aantal vorderingen waarvan er één of meerdere gebeurlijk niet onder zijn materiële (of territoriale) bevoegdheid vallen(53). Het gebrek aan samenhang — welk begrip, zoals reeds werd aangestipt, de openbare orde niet raakt(54) — vormt zich naar het oordeel van voormelde auteur in een dergelijke hypothese om tot een exceptie van onbevoegdheid van het gerecht waarvoor de beweerd samenhangende vorderingen werden ingeleid, zodat toepassing dient te worden gemaakt van de art. 639-640 Ger. W.

(49) Zie immers het gebruik van het werkwoord „kunnen” in art. 701 Ger. W.

(50) Zie recent Gent 13 november 2002, *R.A.B.G.* 2003, 532, noot V. BOESMANS, die deze benadering integraal toepast.

(51) Zie ook Rb. Brussel 4 oktober 1989, *J.L.M.B.* 1991, 201.

(52) Vgl. Rb. Veurne beslagnr. 18 maart 1992, *A.J.T.* 1995-96, 10; *T.B.B.R.* 1992, 170.

(53) A. FETTWEIS, o.c., in *Handboek voor Gerechtelijk Recht*, Antwerpen, Standaard, 1971, 114-115, nr. 199 en 116-117, nr. 201.

(54) Noch art. 30, noch art. 701 Ger. W. zijn bepalingen van openbare orde (zie o.m. A. FETTWEIS, o.c., in *Handboek voor Gerechtelijk Recht*, Antwerpen, Standaard, 1971, 269, nr. 1).

Door de verplichting — voortvloeiende uit het openbaar orde karakter van bepalingen betreffende de materiële bevoegdheid van de rechter(55), alsook van een (beperkt) aantal regelen van de territoriale bevoegdheid(56) en de voorrangsregeling vervat in de art. 565-566 Ger. W. — desnoods ambtshalve, na te gaan of hij bevoegd is om over de bij hem aanhangig gemaakte vorderingen uitspraak te doen, zal de rechter(57) het al dan niet bestaan van de samenhang tussen de gevoegde vorderingen moeten onderzoeken. De beoordeling van het al dan niet aanwezig zijn van een *objectieve verbinding* tussen de verschillende vorderingen, moet dus overgelaten worden aan de arrondissementsrechtbank(58).

b. Nietigheid van de gedinginleidende akte

16. Naderhand heeft Fettweis(59) zijn zienswijze verfijnd, door de regel van art. 701 Ger. W. in verband te brengen met het — op straffe van nietigheid voorgeschreven — voorschrift van art. 702, 3° Ger. W.: de dagvaarding moet „het onderwerp en de korte samenvatting van de middelen van de vordering” bevatten. Onterechte cumulatie van vorderingen zou aanleiding kunnen geven tot het opwerpen, *in limine litis*(60), door één van de verweerders van een exceptie van nietigheid(61).

Slaagt de verweerder er niet in belangenschade aan te tonen, maar stelt de rechter n.a.v. het onderzoek van de nietigheidsexceptie vast dat de

(55) Art. 9 Ger. W.

(56) Art. 631, 632 en 633 Ger. W.

(57) Weze het onrechtstreeks en slechts in die gevallen waarin hij — indien de vorderingen afzonderlijk zouden zijn ingesteld — voor één van de vorderingen niet bevoegd is.

(58) Bij ontstentenis van samenhang, moet het voorzitterscollege de zaak splitsen en de vorderingen afzonderlijk naar de bevoegde rechter verwijzen (J. LAENENS, „Samenhangende vorderingen”, (noot onder Vred. Brugge 9 september 1977), *R.W.* 1978-79, (1913) 1914, nr. 2). De eventuele verwijzing moet, volgens A. Fettweis, daarentegen *alle* vorderingen omvatten (*anders*: Cass. 17 september 1981, *Arr. Cass.* 1981-82, 92, nr. 46; *Pas.* 1982, I, 88; *R.W.* 1982-83, 703, noot; *T. Vred.* 1982, 73).

(59) A. FETTWEIS, *Manuel de procédure civile*, Luik, P.U.L., 1987, 170, nr. 197.

(60) Art. 864, eerste lid Ger. W.

(61) Er zal dan wel moeten aangetoond worden dat het samenvoegen de belangen van die verweerder heeft geschaad (art. 861 Ger. W.). Enkel in die omstandigheden kan de nietigheid van het gedinginleidend exploit worden uitgesproken. Zie Brussel 4 februari 1994, *J.L.M.B.* 1994, 657; Vz. Rb. Brussel 12 mei 1991, *J.T.T.* 1992, 412; Kort Ged. Rb. Luik 8 augustus 1989, *J.L.M.B.* 1991, 198; P. HEURTERRE, „Beschouwingen over de volstreekte bevoegdheid van de vrederechter”, in G. BAETEMAN (ed.), *De vrederechter en het gerechtelijk recht*, Brugge, Die Keure, 1992, (1) 14, nr. 10, noot 48 aldaar. *Anders*: Antwerpen 9 november 1981, *R.W.* 1983-84, 444, nr. 3; Rb. Brussel 13 november 1981, *J.T.* 1982, 529. Zie ook Vred. Luik 23 december 1969, *Jur. Liège* 1969-70, 215.

gezamenlijk aanhangig gemaakte vorderingen niet samenhangend zijn, dan zal hij — in zoverre hij niet bevoegd is om van minstens één van de vorderingen kennis te nemen, indien zij afzonderlijk waren ingeleid(62) — de zaak naar de arrondissementsrechtbank moeten verwijzen(63).

c. Niet-toelaatbaarheid (op één na) van de gezamenlijk aanhangig gemaakte vorderingen, bij vastgesteld gebrek aan samenhang

17. Deze laatste zienswijze werd — (minstens) in de hypothese dat de geadieerde rechter ook bevoegd zou zijn om kennis te nemen van de verschillende vorderingen indien zij afzonderlijk waren aanhangig gemaakt — fel onder vuur genomen door Englebert(64).

Onafgezien van het gegeven dat het aantonen van belangenschade in een dergelijk geval geen sinecure zal zijn(65), bestreed hij formeel de opvatting dat art. 701 Ger. W. als een uitzondering op het voorschrift van art. 702, 3° Ger. W. kan worden aangezien: bij het (al dan niet terecht) samenvoegen van vorderingen, zal het gedinginleidend stuk evident het onderwerp en de korte samenvatting van de middelen van elke vordering moeten bevatten(66).

Volgens Englebert(67) kan een rechter, die geconfronteerd wordt met gezamenlijk ingeleide vorderingen die evenwel niet samenhangend zijn, alleen maar vaststellen dat hij slechts regelmatig gevat is voor de eerste van deze vorderingen (zijnde degene welke het eerst in het gedinginleidend stuk wordt vermeld(68)). De andere vorderingen

(62) Zie randnr. 15.

(63) A. FETTWEIS, *o.c.*, Luik, P.U.L., 1987, 170, nr. 197 *in fine*.

(64) J. ENGLEBERT, „La citation collective, conditions et sanctions”, *J.L.M.B.* 1991, 205-208. G. DE LEVAL („Exception de nullité et fin de non-recevoir”, in E. VIEUJEAN, *Les nullités en droit belge — Sanction du vice et conséquences*, Luik, Ed. du Jeune Barreau, 1991, (557) 562, noot 3 aldaar) schreef dat voormelde bijdrage „ne semble pas faire définitivement la lumière sur le sujet”.

(65) Vgl. Kort Ged. Rb. Luik 8 augustus 1989, *J.L.M.B.* 1991, 198; P. Taelman, *l.c.*, *A.J.T.* 1995-96, (12) 12, nr. 6.

(66) Verder wees deze auteur er op dat het benaderen van deze aangelegenheid in termen van nietigheid tot het absurde resultaat voert dat het gezamenlijk inleiden van (per hypothese niet samenhangende) vorderingen via akten waarop het voorschrift van art. 702, 3° Ger. W. geen toepassing vindt (b.v. het verzoekschrift tot vrijwillige tussenkomst (art. 813 Ger. W.) en het verzoekschrift ex art. 704 Ger. W. (sociaalrechtelijke aangelegenheden), niet met nietigheid kan worden gesanctioneerd.

(67) J. ENGLEBERT, *l.c.*, *J.L.M.B.* 1991, (205) 207, nr. 9.

(68) J. ENGLEBERT erkent dat dit een zeer arbitrair criterium is, maar hanteert dit bij gebrek aan beter ...

dienen als niet-toelaatbaar te worden afgewezen. In de jurisprudentie vond deze optiek alvast enige weerklank(69).

18. Nog volgens Englebert(70) moet de rechter voor wie, met miskenning van de voorrangregeling vervat in de art. 565-566 Ger. W., werkelijk samenhangende vordering via één enkele dagvaarding zijn aanhangig gemaakt, de diverse eisen van elkaar splitsen, in zoverre deze rechter ten minste bevoegd zou zijn voor één van deze vorderingen indien ze afzonderlijk werden ingeleid. Enkel over die vorderingen die onder zijn bevoegdheid ressorteren, zou de geadieerde magistraat uitspraak mogen doen. Voor de andere vorderingen zou hij zich onbevoegd moeten verklaren(71).

d. Geëigende sanctie bij schending van het voorschrift van art. 701 Ger. W. bestaat in het splitsen van de diverse eisen

19. O.m. op basis van een cassatiearrest van 17 september 1981(72) zijn wij van oordeel dat noch de door Fettweis gesuggereerde sanctionering via de nietigheidsregeling (dewelke geen steun vindt in de wet), noch de door Englebert voorgestane bestraffing via de ontoelaatbaarheid, als een adequate sanctie bij gebeurlijke miskenning van het voorschrift van art. 701 Ger. W. kan worden aangenomen.

Dit arrest van het Hof van Cassatie wijst, minstens impliciet, uit dat de meest adequate sanctie bij miskenning van de bepaling van art. 701 Ger. W. bestaat in het ontnemen aan de eisende partij(en) van het voordeel dat deze zich onrechtmatig heeft/hebben toegeëigend. Het ontbreken van samenhang is geen grond voor niet-toelaatbaarheid,

(69) Kort Ged. Rb. Brussel 11 juni 1993, *J.L.M.B.* 1993, 1037; Arbrb. Brussel 27 september 1993, *J.L.M.B.* 1993, 1474; Kh. Charleroi 2 september 1998, *T.B.H.* 2000, 635, noot VOGLET; Rb. Hasselt 25 januari 2001, *A.J.T.* 2000-01, 701; Rb. Charleroi 15 maart 2001, *R.R.D.* 2001, 176. Vgl. Kort Ged. Rb. Brussel 20 maart 1992, *J.L.M.B.* 1992, 1400; Vred. Tiel 24 september 1997, *D.C.C.R.* 1998, 74, (afkeurende) noot FORGES, waarin *alle* (volgens de rechter ten onrechte) gezamenlijk ingeleide vorderingen als niet-toelaatbaar werden afgewezen; Rb. Nijvel 22 februari 1990, *T.B.B.R.* 1990, 252.

(70) J. ENGLEBERT, *l.c.*, *J.L.M.B.* 1991, (205) 207, nr. 10.

(71) Hetgeen inhoudt dat hij deze resterende vorderingen — afhankelijk van de houding van partijen — hetzij rechtstreeks naar de bevoegde rechter moet verzenden, hetzij moet verwijzen naar de arrondissementsrechtbank.

(72) Cass. 17 september 1981, *Arr. Cass.* 1981-82, 92, nr. 46; *Pas.* 1982, I, 88; *R.W.* 1982-83, 703, noot; *T. Vred.* 1982, 73. Zie voor een bespreking P. Taelman, *o.c.*, in M. Storme en P. Taelman (eds.), *Het proces in meervoud*, Antwerpen, Kluwer, 1997, 23 e.v.

maar wel een reden om het geding op te splitsen(73). Een dergelijke benadering respecteert overigens de (relatieve) autonomie die de diverse eisen — zelfs bij samenvoeging — behouden. De verschillende eisen dienen dan — hetzij bij de oorspronkelijk geadieerde rechtbank, hetzij (indien deze niet bevoegd is om van alle samen aanhangig gemaakte vorderingen kennis te nemen) bij andere jurisdicties —, op de algemene rol te worden ingeschreven tegen kwijting van het rolrecht(74).

C. TUSSENKOMST

1. Algemeen

20. Tussenkost is de rechtspleging waarbij een derde partij wordt in een hangend(75) geding(76). Verschillende vormen van tussenkost kunnen worden onderscheiden. De tussenkost is *vrijwillig* wanneer de derde op eigen initiatief partij wordt in een hangende procedure. Zij is *gedwongen* wanneer één of meerdere partijen de derde in het geding roepen. Beide vormen kunnen op hun beurt agressief of bewarend zijn. De tussenkost is *agressief* wanneer zij er (tevens) toe strekt een veroordeling te doen uitspreken of vrijwaring te doen bevelen. De vordering is daarentegen *bewarend* wanneer zij er enkel toe strekt de belangen van de tussenkostende partij of van één der partijen in het geding te beschermen(77).

(73) Vgl. W.H. HEEMSKERK, noot onder H.R. 27 oktober 1978, *NJ* 1980, nr. 102, 319; B. DECONINCK, „Naar een afbakening van de sanctieregeling?“, in J. LAENENS en M. STORME (eds.), *De sanctieregeling in het gerechtelijk recht*, Antwerpen, Kluwer, 1994, (75) 93, nr. 25.

(74) Bergen 21 mei 1991, *Pas.* 1991, II, 154; *J.T.* 1992, 347; Rb. Luik 28 september 1994, *J.L.M.B.* 1995, 549.

(75) Art. 13 Ger. W. Zie Cass. 6 mei 1991, *Arr. Cass.* 1990-91, 895, concl. O.M.; *Pas.* 1991, I, 786; *R.W.* 1991-92, 572, concl. O.M.; *T.S.R.* 1992, 186; *J.T.T.* 1992, 66, noot.

(76) Art. 15, eerste lid Ger. W.

(77) De bepalingen van het Gerechtelijk Wetboek inzake tussenkost zijn, behoudens afwijking op grond van een bijzondere wet, niet van toepassing op de strafgerechten (Cass. 3 september 1998, *Arr. Cass.* 1998, 376; Arbitragehof nr. 75/99, 30 juni 1999, *A.A.* 1999, 883). Inzake jeugdbeschermingsprocedures: Cass. 10 oktober 1990, *Arr. Cass.* 1990-91, 163. De desbetreffende artikelen vinden evenmin toepassing in de rechtspleging voor het Arbitragehof wanneer zij onverenigbaar zijn met de bepalingen uit de Wet op het Arbitragehof (Arbitragehof nr. 52/88, 30 maart 1988, *A.A.* 1988, 295; Arbitragehof nr. 51/94, 29 juni 1994, *A.A.* 1994, 665).

21. Tussen de vordering tot tussenkomst en de hoofdvordering dient een zekere *samenhang* te bestaan(78). Het toepassingsgebied van de tussenkomst werd omwille van haar aard en opzet niet uitgebreid tot vorderingen die geen enkele band vertonen met de hoofdvordering. Dit vereiste is in grote mate de consolidatie van wat zich in de praktijk spontaan zal voordoen. Is de tussenkomst immers louter bewarend, dan heeft zij geen eigen voorwerp nu ze er slechts tot strekt de belangen van de tussenkomende partij of van één van de partijen in het geding te beschermen. De agressieve tussenkomst heeft daarentegen wel een eigen voorwerp, maar ofwel staat het recht van de derde in het hangende geding ter discussie ofwel roept één van de partijen de derde precies in het geding om hem in haar plaats te zien veroordeeld worden(79).

22. In het verlengde van deze minimale band die er tussen de hoofdvordering en de vordering tot tussenkomst moet bestaan, eist art. 814 Ger. W. dat de tussenkomst de berechting van de hoofdvordering niet vertraagt(80). De tussenkomst die de vlotte afhandeling van de hoofdvordering hindert, dient na splitsing afzonderlijk te worden berecht(81). Gezien de aard van de tussenkomst zal dit veelal een louter theoretische mogelijkheid zijn.

23. Art. 812, eerste lid Ger. W. laat tussenkomst in beginsel toe voor alle gerechten, zonder onderscheid naargelang zij in eerste of in tweede aanleg uitspraak doen(82). Alleen geldt de beperking dat reeds bevolen onderzoeksverrichtingen geen afbreuk mogen doen aan de rechten van verdediging van de derde die tussenkomt(83). Deze derde

(78) Arbrb. Dinant 18 mei 1990, *Soc. Kron.* 1991, 73; Rb. Brussel 11 december 1990, *J.T.* 1991, 412; Rb. Tongeren 6 maart 1991, *T.B.B.R.* 1991, 663; Luik 15 maart 1995, *F.J.F.* 1996, 37.

(79) G. CLOSSET-MARCHAL, „Demande principale et demande incidente: dépendance ou autonomie?”, in M. STORME en P. TAELEMAN (eds.), *Het proces in meervoud*, Antwerpen, Kluwer, 1997, (27) 37-38, nr. 17.

(80) Zie bijvoorbeeld Kort Ged. Rb. Luik 30 juni 1993, *J.L.M.B.* 1993, 1282.

(81) Zie ook Brussel 6 augustus 1992, *T.B.H.* 1992, 789. Zie voor de tegenvordering art. 810 Ger. W. De sanctie is *niet* de niet-toelaatbaarheid van de vordering tot tussenkomst. *Anders*: S. CNUDE, „Tussengeschillen voortvloeiend uit de wijziging van de partijen en hun aanspraken”, in E. BREWAEYS (ed.), *Bestendig Handboek Burgerlijk Procesrecht*, Mechelen, Kluwer, 2000, VII.3-34, nr. 26970.

(82) Tussenkomst is in beginsel ook mogelijk in kort geding (zie in dit verband i.h.b. art. 814 Ger. W.) en in procedures ingeleid bij eenzijdig verzoekschrift (zie art. 1028, tweede lid Ger. W.).

(83) Zie bijvoorbeeld Rb. Antwerpen 6 januari 2000, *A.J.T.* 2000-01, 45.

heeft het recht om het debat niet te aanvaarden wanneer zijn rechten van verdediging in gevaar worden gebracht door een reeds bevolen onderzoeksmaatregel, ook al zijn partijen daartoe nog niet overgegaan(84). Het recht van verdediging van de derde wordt geraakt nu hij zich niet over de opportuniteit van de maatregel heeft kunnen uitlaten(85).

Voor de tussenkomst in hoger beroep geldt evenwel nog een bijkomende beperking. Niet alleen mogen reeds bevolen onderzoeksverrichtingen geen afbreuk doen aan de rechten van verdediging, bovendien kan krachtens art. 812, tweede lid Ger. W. een tussenkomst tot het verkrijgen van een veroordeling niet voor de eerste maal plaatsvinden in hoger beroep. Hieruit volgt dat een agressieve tussenkomst van een derde voor het eerst in hoger beroep, het weze vrijwillig of gedwongen, niet toegelaten is(86).

2. *Vrijwillige tussenkomst*

24. De tussenkomst is *vrijwillig* wanneer een derde(87) zich mengt in een procedure die hij zelf niet heeft ingeleid en die evenmin tegen hem is gericht(88). Zij heeft tot voorwerp hetzij te horen zeggen voor recht dat een betwist recht hem toekomt d.i. *agressieve* tussenkomst, hetzij zijn rechten, die door de afloop van het geding in het gedrang zouden kunnen komen, te vrijwaren d.i. *bewarende* tussenkomst(89). De *ratio* van de vrijwillige tussenkomst is dat de derde onmiddellijk zijn rechten kan laten gelden in het geding zodat hij naderhand geen derdenverzet moet aantekenen tegen een beslissing die zijn rechten benadeelt maar waarbij hij geen partij was(90). Dit is slechts de ondergrens van de proceseconomie: hij kan immers ook agressief tussenkomen en de veroordeling vorderen van één der partijen. Pre-

(84) Cass. 4 januari 1984, *Arr. Cass.* 1983-84, 498: art. 812, eerste lid geeft de derde die tot gedwongen tussenkomst wordt opgeroepen het recht om het debat niet te aanvaarden wanneer zijn recht van verdediging niet gevrijwaard is, m.n. wanneer dit recht in gevaar is gebracht ten gevolge van een reeds verkregen beslissing. Zie ook Bergen 24 september 1984, *Pas.* 1984, II, 150, noot; Brussel 5 mei 1987, *J.L.M.B.* 1987, 918; CH. VAN REEPINGHEN, *Verslag over de Gerechtelijke Hervorming*, Brussel, Belg. Staatsblad, 1964, 336.

(85) K. BROECKX, *Het recht op hoger beroep en het beginsel van de dubbele aanleg in het civiele geding*, Antwerpen, Maklu, 1995, 310, nr. 684.

(86) K. BROECKX, *o.c.*, Antwerpen, Maklu., 1995, 310, nr. 685.

(87) Zie Kort Ged. Rb. Brussel 16 juni 1989, *J.L.M.B.* 1989, 1033, noot J. ENGLEBERT.

(88) Zie ook Gent 12 maart 2001, *A.J.T.* 2001-02, 66.

(89) Art. 16, eerste lid Ger. W.

(90) A. FETTWEIS, *o.c.*, Luik, P.U.L., 1987, 409, nr. 564.

cies omwille van de gevergdde samenhang en het principiële verbod van verdragende tussenkomsten, is er sprake van optimaler economisch procederen. Verschillende vorderingen kunnen nu ineens en bovendien efficiënter worden afgehandeld.

25. De vrijwillig tussenkomende derde sluit aan daar waar partijen gekomen zijn met het in staat stellen van de zaak. Hij is niet gebonden door conclusietermijnagenda's die vóór zijn tussenkomst werden overeengekomen of opgelegd(91). Hij kan in beginsel niet terugkomen op een deskundigenonderzoek of een getuigenverhoor dat zonder hem plaats heeft gehad(92).

3. *Gedwongen tussenkomst*

26. De tussenkomst is gedwongen wanneer één of meerdere partijen een derde in een hangend geding roepen(93). Art. 811 Ger. W. verbiedt dat hoven en rechtbanken ambtshalve een derde in het geding zouden betrekken. De rechter kan evenmin, zelfs niet in een onsplitsbaar geschil, partijen verplichten een derde in de rechtspleging te dagen via gedwongen tussenkomst(94)(95). Dit verbod vloeit voort uit het beschikkingsbeginsel(96). Wanneer de belangen van de in een geschil betrokken personen echter een materieelrechtelijk geheel vormen, kan dit verbod een adequate afwikkeling van het geding in de weg staan. Het materieelrechtelijk geheel vindt zijn weerslag immers niet in de gerechtelijke procedure. Daarom heeft de wetgever — voornamelijk in het personen- en familierecht — een aantal

(91) S. CNUDE, *o.c.*, in E. BREWAEYS (ed.), *Bestendig Handboek Burgerlijk Procesrecht*, Mechelen, Kluwer, 2000, VII.3-36, onder verwijzing naar Brussel 24 januari 1997, *Eur. Vervoerr.* 1997, 449, noot; *J.L.M.B.* 1997, 332.

(92) A. FETTWEIS, *o.c.*, Luik, P.U.L., 1987, 415, nr. 580. Zie ook Rb. Veurne 28 juni 1990, *R.W.* 1992-93, 756.

(93) Zie art. 16, tweede lid Ger. W.

(94) Zie Rb. Tongeren 12 juni 1984, *Limb. Rechtsl.* 1984, 222. Zie ook Cass. 18 mei 1998, *Arr. Cass.* 1998, 582; *R.W.* 1998-99 (verkort), 1262; Arbh. Luik 16 maart 1990, *Inf. R.I.Z.I.V.* 1990, 371; Arbh. Luik 23 maart 1990, *Inf. R.I.Z.I.V.* 1990, 374; Arbh. Antwerpen 6 november 1992, *Inf. R.I.Z.I.V.* 1993, 78; Arbh. Luik 20 februari 1997, *Inf. R.I.Z.I.V.* 1997, 203.

(95) Art. 1028, tweede lid Ger. W. biedt de rechter de mogelijkheid om tijdens het onderzoek van een bij eenzijdig verzoekschrift ingestelde vordering de verzoeker en de tussenkomende partijen op te roepen. Deze bepaling machtigt de rechter evenwel niet derden op te roepen. Zie Brussel 18 februari 1997, *Pas.* 1997, II, 40.

(96) A. FETTWEIS, *o.c.*, Luik, P.U.L., 1987, 418, nr. 586. Zie hierover B. MAES, „De bepaling van het voorwerp van de vordering tijdens het burgerlijk geding”, in J. LINSMEAU en M. STORME (eds.), *De respectievelijke rol van rechter en partijen in het burgerlijk geding*, Kluwer, Driegem, 1999, (50) 50, nr. 1.

uitzonderingen voorzien op de regel van art. 811 Ger. W.(97). De kwaliteit van het debat en, bij weeromstuit, de daarover te vellen beslissing kan op initiatief van de rechter worden geoptimaliseerd doordat deze de mogelijkheid krijgt belanghebbende derden vooralsnog in de procedure te betrekken.

Voor de tussenkomende derde bestaat er *de facto* geen verschil tussen een vordering tot gedwongen tussenkomst en een hoofdvordering die tegen hem is gericht(98). Er wordt dan ook aangenomen dat de gedwongen tussenkomst aan striktere voorwaarden is onderworpen dan de vrijwillige tussenkomst, waar het initiatief van de derde zelf uitgaat(99).

De gedagvaarde derde kan volstrekt onafhankelijk conclusies nemen en alle verweermiddelen opwerpen die hij noodzakelijk acht(100). Een reeds overeengekomen conclusietermijnagenda *ex art.* 747, § 2 Ger. W. maakt de gedwongen tussenkomst niet ontoelaatbaar. De tussenkomst maakt enkel een nieuw en terzake dienend feit uit in de zin van art. 748, § 2 Ger. W. en rechtvaardigt desgevallend een aanpassing van de conclusietermijnen(101). De gedwongen tussenkomende partij kan, na de uitspraak, ook gewone rechtsmiddelen aanwenden of een voorziening in cassatie instellen(102).

a. Agressieve gedwongen tussenkomst

27. De agressieve gedwongen tussenkomst strekt ertoe hetzij een veroordeling te horen uitspreken jegens een derde, hetzij vrijwaring te doen bevelen(103). Het Gerechtelijk Wetboek laat toe dat de

(97) Zie o.m. art. 331*decies* B.W. (inzake afstamming); art. 1231-10 Ger. W. (komend recht inzake voogdij; zie W. 24 april 2003, *B.S.* 16 mei 2003); art. 1236*bis*, § 2 Ger. W. (inzake voogdij); art. 1233, § 1, 3° Ger. W. *jo* art. 394, tweede lid B.W. (inzake voogdij); art. 47, § 4 W. 26 mei 2002 betreffende het recht op maatschappelijke integratie (*B.S.* 31 juli 2002); art. 71, vijfde lid Organieke W. 8 juli 1976 betreffende de openbare centra voor maatschappelijk welzijn (*B.S.* 5 augustus 1976, *err. B.S.* 26 november 1976), gewijzigd bij W. 12 januari 1993 (*B.S.* 4 februari 1993); art. 18, *in fine* W. 2 augustus 2002 betreffende de misleidende en vergelijkende reclame, de onrechtmatige bedingen en de op afstand gesloten overeenkomsten inzake de vrije beroepen (*B.S.* 20 november 2002 (eerste uitg.)).

(98) A. FETTWEIS, *o.c.*, Luik, P.U.L., 1987, 418, nr. 587; Pol. Brussel 12 oktober 1999, *Verkeersrecht* 2000, 61.

(99) S. CNUDE, *o.c.*, in E. BREWAEYS (ed.), *Bestendig Handboek Burgerlijk Procesrecht*, Mechelen, Kluwer, 2000, VII.3-38, nr. 27100.

(100) Cass. 6 oktober 1966, *Arr. Verbr.* 1967, 158.

(101) J.-F. VAN DROOGHENBROECK, „Interventions forcées et droits de la défense”, in M. STORME en P. TAELEMAN (eds.), *Het proces in meervoud*, Antwerpen, Kluwer, 1997, (119) 142-143, nr. 7.

(102) A. FETTWEIS, *o.c.*, Luik, P.U.L., 1987, 418, nr. 587 en 422, nr. 594.

(103) Bij een agressieve tussenkomst draagt de verliezende partij de kosten in toepassing van de algemene kostenregeling van art. 1017 e.v. Ger. W.

tussenkomen de partij moet verschijnen voor een rechter die niet haar natuurlijke rechter is. Daarom wordt geëist dat er een voldoende nauwe (juridische) band bestaat tussen beide vorderingen. Slechts derden die later ook derdenverzet(104) zouden kunnen instellen tegen de beslissing op hoofdvordering, kunnen in tussenkomst worden gedagvaard(105). Bovendien dient de dagvaarding in gedwongen tussenkomst in beginsel plaats te vinden vóór elk verweer ten gronde, zodat de derde naar behoren zijn recht van verdediging kan uitoefenen(106).

28. De in tussenkomst geroepen derde hoeft in geen geval de gevolgen te aanvaarden van vóór zijn tussenkomst bevolen onderzoeksmaatregelen die zijn rechten van verdediging miskennen(107). Het is dus zonder meer aangewezen om, vóór de aanvang van het deskundigenonderzoek, alle derden in het geding te betrekken die gebeurlijk (mede) aansprakelijk kunnen zijn voor de geleden schade. Tevens moet er over worden gewaakt dat het deskundigenonderzoek t.a.v. hen allen wordt bevolen, desgevallend met aanpassing van de opdracht van de gerechtsdeskundige.

29. Gedwongen tussenkomst in hoger beroep van een derde met het oog op een veroordeling is niet toegelaten(108). De wetgever heeft aldus niet willen raken aan het beginsel van de dubbele aanleg(109). Maar het verbod raakt niet de openbare orde(110). Volgens het Hof

(104) Zie art. 1122 Ger. W.

(105) A. FETTWEIS, *o.c.*, Luik, P.U.L., 1987, 419-420, nr. 590-591; G. CLOSSET-MARCHAL, *o.c.*, in M. STORME en P. TAELEMAN (eds.), *Het proces in meervoud*, Antwerpen, Kluwer, 1997, (27) 36, nr. 17; P. VANLERSBERGHE, „Het belang als toelaatbaarheidsvereiste voor het instellen van tussenvorderingen”, in M. STORME en P. TAELEMAN (eds.), *Het proces in meervoud*, Antwerpen, Kluwer, 1997, (51) 71, nr. 20. Zie ook Brussel 9 maart 1989, *J.L.M.B.* 1990, 46; Rb. Tongeren 6 maart 1991, *T.B.B.R.* 1991, 663.

(106) Zie art. 868, eerste lid Ger. W., Cass. 3 maart 1980, *Arr. Cass.* 1979-80, 821; Cass. 4 januari 1984, *Arr. Cass.* 1983-84, 498. Zie ook A. FETTWEIS, *o.c.*, Luik, P.U.L., 1987, 419, nr. 589.

(107) Zie art. 812, eerste lid Ger. W.; Cass. 4 januari 1984, *Arr. Cass.* 1983-84, 498; Cass. 25 november 1992, *Arr. Cass.* 1991-92, 1348; Arbh. Bergen 15 oktober 1990, *J.T.T.* 1991, 470.

(108) Art. 812, tweede lid Ger. W. Zie Cass. 9 maart 1972, *Arr. Cass.* 1972, 650; Cass. 24 november 1972, *Arr. Cass.* 1973, 298; Cass. 21 oktober 1977, *Arr. Cass.* 1978, 243; Cass. 21 januari 1983, *Arr. Cass.* 1982-83, 675; Cass. 3 oktober 1983, *Arr. Cass.* 1983-84, 122; Cass. 26 oktober 1987, *Arr. Cass.* 1987-88, 234; Cass. 11 januari 2001, A.R. C.99.0388.F; Brussel 25 november 1970, *Pas.* 1971, II, 72; Brussel 15 mei 1972, *Pas.* 1972, II, 147; Luik 28 januari 1975, *Jur. Liège* 1974-75, 297; Brussel 17 november 1976, *Pas.* 1976, II, 142; Bergen 24 december 1986, *J.L.M.B.* 1987, 381; Rb. Brussel 16 september 1987, *J.T.* 1988, 306; Rb. Leuven 27 juni 1990, *T.B.B.R.* 1991, 401.

(109) A. FETTWEIS, *o.c.*, Luik, P.U.L., 1987, 425, nr. 601.

(110) Luik 20 juni 1989, *J.L.M.B.* 1989, 952; Bergen 13 februari 1990, *J.T.* 1990, 740; K. BROECKX, *o.c.*, Antwerpen, Maklu, 1995, 317, nr. 702.

van Cassatie is het zelfs niet van dwingend recht(111). De derde moet zelf de ontoelaatbaarheid van de tussenkomst opwerpen en kan dit niet voor het eerst voor het Hof van Cassatie(112).

b. Oproeping in vrijwaring(113)

30. Ieder persoon die recht heeft op vrijwaring(114) kan degene die haar vrijwaring verschuldigd is in het geding roepen. Aldus worden twee processen in één geding afgehandeld en berecht. De oproeping in vrijwaring is een vorm van *agressieve* gedwongen tussenkomst(115) en is aan dezelfde toelaatbaarheidsvoorwaarden onderworpen(116). De tot vrijwaring opgeroepen partij kan in het kader van haar verweer ook de grondigheid van de hoofdvordering betwisten(117).

31. Wanneer er grond is tot oproeping in vrijwaring, bepaalt de rechter daartoe een termijn, alsook de zitting waarop de derde die tot vrijwaring opgeroepen is, moet verschijnen(118). In spoedeisende gevallen kan de rechter de termijnen van dagvaarding verkorten. Indien de verweerder, na het verstrijken van de termijn gegeven voor de oproeping tot vrijwaring niet aantoont dat hij de vordering tot vrijwaring heeft ingesteld, kan hij worden veroordeeld tot schadevergoeding(119). Zijn de oorspronkelijke vordering en de vordering tot vrijwaring tegelijk in staat, dan worden beiden gezamenlijk afgehandeld door de rechter. Zoniet kan de oorspronkelijke eiser zijn vordering afzonderlijk doen berechten(120).

c. Bewarende gedwongen tussenkomst: de vordering in gemeenverklaring

32. De vordering in gemeenverklaring is louter bewarend van aard en strekt er toe het gezag van gewijsde waarmee een rechterlijke uit-

(111) Cass. 2 december 1982, *Arr. Cass.* 1982-83, 454.

(112) Zie Cass. 20 september 1995, *Arr. Cass.* 1995, 802.

(113) Zie in dit verband ook art. 11 Brussel I Vo; Antwerpen 16 maart 1993, *R.H.A.* 1994, 429, noot.

(114) Ongeacht de processuele positie (eiser, verweerder, ...) van die partij.

(115) De vordering die strekt tot vrijwaring is niet toelaatbaar wanneer ze voor het eerst in hoger beroep wordt ingesteld.

(116) A. FETTWEIS, *o.c.*, Luik, P.U.L., 1987, 423, nr. 597.

(117) Cass. 16 november 1990, *Arr. Cass.* 1990-91, 318.

(118) Art. 857 Ger. W.

(119) Art. 858 Ger. W.

(120) Art. 859 Ger. W.

spraak is of zal worden bekleed, uit te breiden tot een mogelijke belanghebbende of iemand jegens wie één van de actuele procespartijen (naderhand), op basis van de te wijzen of gewezen uitspraak, een vordering wil instellen(121). Is de vordering gegrond, dan kan degene jegens wie de uitspraak gemeen werd verklaard zich in een later geding niet beroepen op de relativiteit van het gezag van gewijsde(122). De in gemeenverklaring geroepen derde voert volstrekt onafhankelijk zijn verweermiddelen aan en kan tegen de hierop gewezen uitspraak gewone rechtsmiddelen instellen of cassatieberoep aantekenen. De inertie van de oorspronkelijke verweerder beknot evenmin zijn rechten(123). Het procesverloop mag niet dermate ver zijn gevorderd dat de tussenkommende partij haar recht van verdediging niet meer behoorlijk kan uitoefenen(124).

33. De tussenkost in gemeenverklaring wordt in het Gerechtelijk Wetboek niet uitdrukkelijk geregeld, maar ligt impliciet vervat in art. 15, tweede lid Ger. W. Zij is onderworpen aan dezelfde voorwaarden als de gedwongen tussenkost(125), al wordt het belangvereiste minder streng uitgelegd omdat geen veroordeling wordt nagestreefd. Deze tussenkost is immers essentieel *bewarend* van aard(126) en het voorwerp van het geschil zelf blijft ongewijzigd(127).

(121) Zie Cass. 21 oktober 1977, *Arr. Cass.* 1978, 242; Cass. 18 oktober 1979, *Arr. Cass.* 1979-80, 211; Cass. 14 mei 1982, *Arr. Cass.* 1981-82, 1140; Cass. 20 oktober 1988, *Arr. Cass.* 1988-89, 212; Cass. 9 november 1992, *Arr. Cass.* 1992-93, 1287. Zie in dit verband P. Taelman, „Vordering tot bindendverklaring en een reeds opgestart deskundigenonderzoek”, *P. & B.* 1994, (101) 101, nr. 1; P. Taelman, „De werkzaamheid van gerechtelijke uitspraken t.a.v. derden”, (Preadvis XXXVIe Wetenschappelijk Congres Vlaamse Juristenvereniging), *R.W.* 1993-94, (1156) 1166, nr. 35.

(122) G. CLOSSET-MARCHAL, *o.c.*, in M. STORME en P. Taelman (eds.), *Het proces in meervoud*, Antwerpen, Kluwer, 1997, (27) 39, nr. 19; A. FETTWEIS, *o.c.*, Luik, P.U.L., 1987, 421, nr. 592; P. VANLERSBERGHE, *o.c.*, in M. STORME en P. Taelman (eds.), *Het proces in meervoud*, Antwerpen, Kluwer, 1997, (51) 72, nr. 23.

(123) A. FETTWEIS, *o.c.*, Luik, P.U.L., 1987, 422, nr. 594.

(124) Brussel 28 november 1979, *J.T.* 1980, 511; Antwerpen 28 september 1998, *R.H.A.* 1999, 33.

(125) Cass. 4 oktober 1973, *Arr. Cass.* 1974, 135; Cass. 13 januari 1978, *Arr. Cass.* 1978, 576.

(126) A. FETTWEIS, *o.c.*, Luik, P.U.L., 1987, 420, nr. 592.

(127) Traditioneel wordt verdedigd dat de vordering in gemeenverklaring in de loop van het geding niet kan worden omgezet in een agressieve tussenkost. Dit dient te worden genuanceerd. Indien de rechten van verdediging van de tussenkommende derde niet in het gedrang komen, moet de omzetting o.i. worden toegelaten. Zie J.-F. VAN DROOGHENBROECK, *o.c.*, in M. STORME en P. Taelman (eds.), *Het proces in meervoud*, Antwerpen, Kluwer, 1997, (119) 144-145, nr. 8.

De vordering tot tussenkomst in gemeenverklaring is toelaatbaar in elke stand van het geding, ook (voor het eerst) in hoger beroep(128). In beginsel moet de tussenkomst in gemeenverklaring niet gebeuren vóór elk verweer ten gronde, al moet de derde wel nog in staat zijn om behoorlijk zijn recht van verdediging uit te oefenen. Het louter bewarend karakter mag echter niet uit het oog doen verliezen dat er *macro-juridisch* voor de derde maar weinig verschil bestaat tussen de agressieve gedwongen tussenkomst en de vordering in gemeenverklaring waarvan het resultaat later tegen hem aangewend wordt in een afzonderlijk geding(129). De derde wordt immers precies in gemeenverklaring geroepen opdat hij zich in een later geding niet meer zou kunnen beroepen op de relativiteit van het gezag van gewijsde. Is de hem gemeenverklaarde uitspraak voor hem nadelig dan zal de stap naar een daadwerkelijke veroordeling vaak zeer klein zijn(130). Om die reden dient de rechter er goed over te waken dat ook de rechten van verdediging van de in gemeenverklaring geroepen derde daadwerkelijk en ten volle worden gewaarborgd(131).

34. Door de gedwongen tussenkomst in gemeenverklaring wordt de derde niet van een dubbele aanleg beroofd. Indien hij immers *a posteriori* de beslissing van de appelrechter had willen aanvechten door een derdenverzet, dan diende hij dit in te stellen bij dezelfde appelrechter zonder mogelijkheid van hoger beroep(132). Het Arbitragehof oordeelde dat dit géén schending uitmaakt van de art. 10 en 11 G.W.(133). De derde kan zich tegen de tussenkomst wel verzetten door aan te voeren dat een reeds bevolen onderzoeksmaatregel afbreuk zou doen aan zijn rechten van verdediging(134).

(128) Rb. Aarlen 13 juni 1969, *Jur. Liège* 1969-70, 277; Gent 2 december 1987, *R.H.A.* 1988, 60; Gent 20 november 1997, *R.H.A.* 1998, 229; Arbh. Antwerpen 9 juni 1999, *Soc. Kron.* 2000, 280.

(129) J.-F. VAN DROOGHENBROECK, *o.c.*, in M. STORME en P. Taelman (eds.), *Het proces in meervoud*, Antwerpen, Kluwer, 1997, (119) 132-133, nr. 4.

(130) De vordering in gemeenverklaring stuit de verjaring van deze later in te stellen hoofdvordering evenwel niet. Zie J.-F. VAN DROOGHENBROECK, *o.c.*, in M. STORME en P. Taelman (eds.), *Het proces in meervoud*, Antwerpen, Kluwer, 1997, (119) 145, nr. 9, en de verwijzingen aldaar.

(131) Zie A. FETTWEIS, *o.c.*, Luik, P.U.L., 1987, 422, nr. 595; Rb. Namen 18 september 1990, *R.R.D.* 1991, 311, noot. Zie ook Arbitragehof nr. 47/2001 18 april 2001.

(132) K. BROECKX, *o.c.*, Antwerpen, Maklu, 1995, 316, nr. 699-700.

(133) Arbitragehof nr. 47/2001 18 april 2001, *B.S.* 6 juni 2001; *R.W.* 2001-02, 483; *Verkeersrecht* 2001, 266.

(134) Zie ook P. LEMMENS, „De vordering tot bindendverklaring van een reeds gewezen vonnis”, (noot onder Kh. Brussel kort ged. 12 maart 1981), *R.W.* 1981-82, (2624) 2626, nr. 3.

35. Is tussen de oorspronkelijke gedingvoerende partijen over het aanhangig gemaakte geschil reeds een eindbeslissing geveld, dan heeft de rechter met deze beslissing zijn rechtsmacht uitgeput(135). Een vordering tot gemeenverklaring zal dan niet (meer) bij wege van tussenvordering kunnen worden ingeleid(136). Dit zal veelal het geval zijn wanneer de deskundige in kort geding werd aangesteld. Wel kan een zelfstandige hoofdvordering tot gemeenverklaring worden ingesteld van een reeds tussen andere partijen gewezen vonnis. Dit is niet als zodanig door een wettekst geregeld en dient duidelijk te worden onderscheiden van de eigenlijke tussenkomst. Ook hier wordt traditioneel verdedigd dat deze vordering slechts mag worden ingewilligd voor zover hierdoor de rechten van verdediging niet worden geschonden van de partij ten aanzien van wie die vordering wordt geformuleerd(137).

III. Het collectief actierecht

A. BEGRIP

36. Omdat er allermint eensgezindheid bestaat(138) omtrent de precieze betekenis van het begrip *collectief actierecht*, wordt in deze bijdrage gekozen voor een functionele benadering van deze notie. Het collectief actierecht wordt hiertoe gekoppeld aan de zgn. *individually non-recoverable claims*. Kenmerkend voor deze aanspraken is dat zonder bundeling, economische en financiële, maar ook psychologi-

(135) Art. 19, eerste lid Ger. W.

(136) P. LEMMENS, *l.c.*, *R.W.* 1981-82, (2624) 2626, nr. 2.

(137) P. TAELEMAN, *l.c.*, *P. & B.* 1994, (101) 101, nr. 3.

(138) Zie o.m. H. BOCKEN en B. DEMEULENAERE, „The defense of collective interests in the Belgian civil procedure”, in X., *Effectiveness of judicial protection and the constitutional order*, Deventer, Kluwer, 1983, 149-180; M. CAPPELLETTI, „La protection d'intérêts collectifs et de groupe dans le procès civil (Métamorphoses de la procédure civile)”, *R.I.D.C.* 1975, 571-597; G. CLOSSET-MARCHAL, „Vers une reconnaissance jurisprudentielle de l'action d'intérêt collectif”, *J.T.* 1999, 441-445; J. DABIN, „La recevabilité des actions en réparation intentées par les groupements privés autres que les sociétés, en raison du dommage causé soit à la généralité de leurs membres, soit aux fins qu'ils poursuivent”, (noot onder Cass. 9 december 1957), *R.C.J.B.* 1958, 251-270; P. LEMMENS, „Het optreden van verenigingen in rechte ter verdediging van collectieve belangen”, *R.W.* 1983-84, 2001-2026; J. LINDEMANS, „Het optreden in rechte van groeperingen ter verdediging van de individuele of collectieve belangen van hun leden”, *R.W.* 1979-80, 2081-2094; M.L. STORME, „‘S'il y a action, il y a intérêt.’ Over de vorderingsbevoegdheid van (milieu)verenigingen”, in H. BOCKEN (ed.), *Vorderingsbevoegdheid van milieuverenigingen*, Brussel, Story-Scientia, 1988, 3-13; J. VAN COMPERNOLLE, *Le droit d'action en justice des groupements*, Brussel, Larcier, 1972, 436 p.

sche en sociale factoren er aan in de weg staan dat zij in rechte worden afgedwongen(139). De alleen procederende eiser kan immers op zijn weg naar de rechter een aantal hindernissen ontmoeten, die er — en dit is essentieel — niet of nauwelijks waren geweest indien hij zich met andere eisers had verenigd of indien een derde zijn belangen had behartigd.

Vertrekpunt vormen deze bezwaren die tegen een individueel optreden ter handhaving van bedoelde aanspraken kunnen rijzen, m.a.w. de redenen waarom partijen hun vorderingen (beter) bundelen, c.q. niet zelf uitoefenen. Aan de hand hiervan volgt een bespreking van de juridische constructies of rechtsfiguren via dewelke een bundeling van vorderingen kan worden verwezenlijkt. Vanuit deze optiek wordt onder het collectief actierecht verstaan de antwoorden, technieken of methodes die in *het burgerlijk procesrecht* worden aangereikt om tegemoet te komen aan het fenomeen van de *individually non-recoverable claims*.

37. In een eerste deel worden de processuele oplossingen onderzocht voor vorderingen die omwille van *economische en financiële* factoren niet of niet succesvol aan de rechter worden voorgelegd (randnrs. 38-59). Het begrip *massaschade*, c.q. het voorkomen hiervan(140), vormt hiertoe het aanknopingspunt. In een tweede deel worden de processuele oplossingen onderzocht voor vorderingen die omwille van *sociale en psychologische* redenen niet voor de rechter worden afgedwongen (randnrs. 60-70).

B. ECONOMISCHE EN FINANCIËLE FACTOREN

1. *Probleemstelling*

38. Naast de *tripartiete schaalvergroting* (zie randnr. 4), kenmerkt een tweede vorm van schaalvergroting zich door het grote aantal partijen dat met een identiek of een soortgelijk probleem te maken heeft. Er is sprake van een *massaschade* wanneer de *omvang* van het geschil zowel voor de rechterlijke macht, als voor de advocatuur en

(139) N. FRENK, *Kollektieve akties in het privaatrecht*, Deventer, Kluwer, 1994, 286.

(140) H.J. SNIJDERS, „They have a dream. Een fundamenteel nieuw wetboek van rechtspleging”, *NJB* 2003, (1696) 1704, verkiest (o.m.) om die reden het gebruik van de term „massaproces”.

overige actoren van justitie, bijzondere moeilijkheden doet rijzen(141). Om hoeveel betrokkenen het precies moet gaan om een gebeurtenis als massaschade te kwalificeren, is niet eenduidig te beantwoorden. Dit hangt immers af van het verwerkingsvermogen van het juridisch apparaat. Deze benadering lijkt daarom exacter dan een louter getalsmatige. Tot dusver is dit type van schaalvergroting nog niet uitvoerig aan bod gekomen in de Belgische procesrechtsliteratuur.

39. Asser, Groen, Vranken en Tzankova onderscheiden drie soorten massaschade(142): (a) *gefixeerde* schade, dat is schade als gevolg van blootstelling van een grote groep mensen aan de gevolgen van een enkele gebeurtenis, veroorzaakt door dezelfde initiële schadeveroorzakers (b.v. de ramp met de veerboot *Herald of Free Enterprise*, het Heizeldrama, computervirussen); (b) *sluipende* schade, dat is schade die niet het gevolg is van één gebeurtenis, maar van een reeks van blootstellingen c.q. gebeurtenissen, waarbij schade pas na lange tijd ontstaat, waardoor niet duidelijk is door of vanaf welke blootstelling in de reeks de schade ontstaan is(143) (b.v. milieuvervuiling, lawaaihinder door een nabijgelegen luchthaven, asbestose door aanwezigheid van asbest in gebouwen); (c) *strooischade*, dat is schade aan vele benadeelden die qua omvang voor elk daarvan afzonderlijk zo minimaal is dat het voor hen afzonderlijk niet de moeite en kosten rechtvaardigt om deze in rechte af te dwingen(144) (b.v. de bakker die de wettelijk vastgestelde broodprijs overschrijdt, foutieve afronding naar boven bij invoering van de euro, foutieve kostenberekening door internet- en telefonieproviders). Bij deze drie soorten massaschade speelt daarenboven de problematiek dat indien alle schadelijders tegelijkertijd een geding zouden starten, dit tot een ontwrichting van het rechterlijk apparaat kan leiden.

(141) W.D.H. ASSER, H.A. GROEN en J.B.M. VRANKEN, m.m.v. I.N. TZANKOVA, *o.c.*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2003, 164 e.v.

(142) W.D.H. ASSER, H.A. GROEN en J.B.M. VRANKEN, m.m.v. I.N. TZANKOVA, *o.c.*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2003, 174 e.v. Zie voor andere indelingen H. KOCH, „Haftung für Massenschäden. Recht, Abwicklungspraxis, rechtspolitischer Handlungsbedarf”, *JZ* 1998, (801) 801-803.

(143) Ontleend aan J. SPIER, *Sluipende schade* (oratie Tilburg), Deventer, Kluwer, 1990.

(144) Dit begrip is ontleend aan de Duitse literatuur, waar men in die gevallen van *Streuschäden* spreekt. Zie o.m. H.B. SCHÄFER, „Anreizwirkungen bei der Class Action und der Verbandsklage”, in J. BASEDOW, e.a., *Die Bündelung gleichgerichteter Interessen im Prozess: Verbandsklage und Gruppenklage*, Tübingen, Mohr, 1999, (67) 68 e.v.

40. Welke problemen kunnen zich aandienen voor de individueel optredende benadeelde van massaschade? Bij gefixeerde en sluipende massaschade kan het vermogen van de schadeveroorzakers ontoereikend zijn om bij toekenning van het gevraagde de aanspraken van alle slachtoffers (volledig) te vergoeden, d.i. *uitputting van financiële middelen*. De kans is dan groot dat partijen die hun aanspraak vroeg geldend maken, volledige schadevergoeding ontvangen, terwijl anderen die om welke reden ook minder voortvarend zijn, of waarbij de schade eerst later blijkt, achter het net vissen(145). Daarbij doet zich bij sluipende massaschade het specifieke probleem voor dat door het grote tijdverloop tussen de blootstelling aan de (reeks) schadeveroorzakende gebeurtenissen en de openbaring van de schade het exacte aantal schadelijders vaak onbekend is. Tevens kunnen *bewijs- en causaliteitsproblemen* optreden en kunnen ook problemen rijzen bij de vaststelling van de schadeveroorzakers. Indien het vermogen van de schadeverwekkers toch voldoende zou zijn, is de kans groot dat een aantal gedupeerden een afwachtende houding aannemen en andere slachtoffers eerst laten procederen om aldus de meest optimale processtrategie te volgen(146). Bij strooischade ten slotte, is er sprake van *rationele desinteresse* aan de zijde van de gedupeerden om hun schade vergoed te krijgen en daarmee het onrechtmatig verkregen voordeel bij de schadeveroorzaker weg te halen. Deze rationele desinteresse heeft tot gevolg dat een schadeveroorzakend gedrag in die gevallen niet gecorrigeerd wordt.

41. De processuele mechanismen om massaschade efficiënt af te handelen, zijn naar Belgisch recht weinig ontwikkeld. Dit valt voornamelijk toe te schrijven aan de rigide benadering van het belangvereiste. Wie een geding wenst in te leiden, moet overeenkomstig art. 17 Ger. W.(147) beschikken over enig *belang*. Dit is in wezen niets anders dan de mogelijkheid om enig voordeel te halen uit het te

(145) E. BAUW en N. FRENK, „Het verhaal van schade ten behoeve van grote groepen slachtoffers”, in A. AKKERMANS en E. BRANS, *Aansprakelijkheid en schadeverhaal bij rampen*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2002, (79) 88-89.

(146) Vgl. H.B. SCHÄFER, o.c., in J. BASEDOW, e.a., *Die Bündelung gleichgerichteter Interessen im Prozess: Verbandsklage und Gruppenklage*, Tübingen, Mohr, 1999, (67) 70-71.

(147) Art. 17 Ger. W.: „De rechtsvordering kan niet worden toegelaten, indien de eiser geen hoedanigheid en geen belang heeft om ze in te leiden”. Een analoge vereiste is terug te vinden in art. 3 V.T.Sv.: de rechtsvordering tot herstel van de schade, door een misdrijf veroorzaakt, behoort aan hen die de schade hebben geleden (zie randnr. 44). Beide bepalingen zijn, zonder onderscheid, van toepassing op fysieke personen en rechtspersonen.

voeren proces, *in de veronderstelling* dat de rechter de vordering gegrond zal verklaren(148). Het belang als toelaatbaarheidsvoorwaarde heeft uitsluitend betrekking op het belang dat de eiser heeft bij het voeren van een geding en het verkrijgen van een rechterlijke uitspraak van een bepaalde aard. Het wijst m.a.w. op het nut van de procedure en de rechterlijke beslissing op zich(149).

Vragen dat de eiser belang heeft bij het procederen, beknot *in se* geenszins een collectief optreden in rechte. Het Hof van Cassatie gaf evenwel aan deze fundamentele regel van het procesrecht een sterk *beperkende* lezing. Het is namelijk de mening toegedaan dat een eiser moet getuigen van een *rechtstreeks en persoonlijk* belang opdat de vordering toelaatbaar zou zijn (randnrs. 42-46). Vanuit de aan deze strakke interpretatie inherente beperkingen werd het Belgisch recht inzake collectief procederen opgebouwd. Om met massaschade om te gaan, worden op heden twee wegen bewandeld. Enerzijds kan voormelde beperking nopen tot het gebruik van vertegenwoordiging in rechte of de procesvolmacht (randnrs. 47-51). Anderzijds kwam, als reactie op de strikte cassatierechtspraak, de wetgever herhaaldelijk tussen voor het creëren van bijzondere collectieve actierechten (randnrs. 52-59)(150).

(148) Vgl. H. SOLUS en R. PERROT, *Droit judiciaire privé*, Dl. I, Parijs, Sirey, 1961, 200, nr. 226. Het heeft niets te maken met het *materieelrechtelijk* belang, d.i. het belang dat de partij heeft bij de vast te leggen situatie zelf, bij het voorwerp of de uitvoering van de veroordeling, of verklaring van recht. Zie ook M.E. STORME, „Procesrechtelijk knelpunten bij de geldendmaking van rechten uit aansprakelijkheid voor de burgerlijke rechter, in het bijzonder belang, hoedanigheid en rechtsopvolging”, X., *Recht halen uit aansprakelijkheid*, P.U.C. W. Delva, Gent, Mys & Breesch, 1993, (189) 204, nr. 14. Zie verder ook F. OST, *Droit et intérêt. Vol. II*, Brussel, Facultés universitaires Saint-Louis, 1990, 201 p.; J. VERLINDEN, „Het belang als ontvankelijkheidsvoorwaarde voor de rechtsvordering (Art. 17 en 18 Gerechtelijk wetboek), *Jura Falc.* 1987-88, 19-59.

(149) Zie ook de analoge maar niettemin verschillend ingevulde bepalingen inzake het bestuursrechtelijke en het constitutionele contentieux: art. 19 gecoördineerde wetten van 12 januari 1973 op de Raad van State (*B.S.* 21 maart 1973); art. 2, 2° Bijzondere Wet 6 januari 1989 op het Arbitragehof (*B.S.* 7 januari 1989). Zie ook S. BEERNAERT, „Het belang als ontvankelijkheidsvereiste bij de gewone rechter, de Raad van State en het Arbitragehof”, *P. & B.* 2000, 155-170.

(150) Naast dit alles mag bovendien niet uit het oog worden verloren dat luidens de klassieke leer, een feitelijke vereniging en bij uitbreiding, elke entiteit zonder rechtspersoonlijkheid niet als dusdanig kan optreden in rechte. Bij gebreke aan rechtspersoonlijkheid kan in hoofde van de vereniging immers geen sprake zijn van het verwerven of bezitten van rechten (of plichten), laat staan van het afdwingen ervan.

2. Rechtstreeks en persoonlijk belang

42. De erkenning van een recht om collectief te procederen wordt in grote mate ingeperkt door een omstreden(151) jurisprudentiële aanvulling — of minstens uitlegging — van het belangvereiste. De rechtspraak van het Hof van Cassatie leert dat, behoudens anders-luidende wettelijke bepaling, de door een natuurlijke persoon of rechtspersoon ingestelde vordering niet kan worden toegelaten indien de eiser hierbij geen *persoonlijk en rechtstreeks* belang, d.i. een *eigen* belang, heeft. Dit houdt in dat de eisende partij om in rechte te kunnen optreden persoonlijk in haar rechten moet geschaad zijn. Met deze zienswijze werd de cirkel gesloten(152). Uit de oudere cassatierechtspraak was immers reeds gebleken dat de aantasting van collectieve belangen geen *eigen schade* voor de vereniging uitmaakt(153).

O.i. dient de strikte houding van het Hof van Cassatie t.a.v. verenigingen in verband gebracht te worden met zijn ruime opvatting omtrent het schadebegrip zelf(154). Het is niet denkbeeldig dat de

(151) E. BALATE, „La loi du 14 juillet 1991 sur les pratiques du commerce et sur l’information de la protection du consommateur: évaluation au regard du droit européen”, in X., *Les pratiques du commerce et de l’information et la protection du consommateur. Premier bilan et perspectives d’application de la loi du 14 juillet 1991, notamment au regard du droit européen*, Brussel, Bruylant, 1991, 171; T. BOURGOIGNIE, „L’action en cessation dans les lois du 14 juillet 1991 et du 12 juin 1991 et la mise en oeuvre du droit de la consommation: un succès bien illusoire”, in J. VAN COMPENOLLE en M. STORME (eds.), *De ontwikkeling van de procedures ‘zoals in kort geding’*, Antwerpen, Kluwer, 1994, (37) 52; J. STUYCK, „De wet betreffende de handelspraktijken en de consument. Perspectieven voor een betere bescherming”, *T.P.R.* 1982, (887) 898, nr. 9.

(152) P. LEMMENS, *l.c.*, *R.W.* 1983-84, (2001) 2013.

(153) Scharnierpunt in dit opzicht was een arrest van 9 december 1957 (Cass. 9 december 1957, *Arr. Verbr.* 1958, 212). Het Hof diende zich in deze zaak uit te spreken over de burgerlijke partijstelling van een vereniging zonder winstoogmerk die o.m. als doel had „de van algemene orde zijnde beroepsbelangen der leden van de corporatie te verdedigen en te bevorderen”. Het bestreden arrest had de aanstelling van de vereniging als burgerlijke partij onontvankelijk verklaard, op grond dat de ingeroepen schade aan „het beroep” in werkelijkheid slechts een schade aan de belangen van de leden uitmaakte, waarvoor de vereniging niet kon optreden. De voorziening in cassatie werd verworpen. Het feit dat de vereniging rechtspersoonlijkheid bezit, betekent niet „dat de beroepsbelangen welke de beroepsverenigingen tot doel hebben te beschermen zich met hun eigen belang zouden vereenzelvigen”, noch „dat die beroepsverenigingen, zelfs wanneer zij niet overeenkomstig de wet van 31 maart 1898 opgericht zijn, gerechtigd zijn herstelling te eisen van de schade veroorzaakt door de afbreuk aan de belangen tot welker bescherming zij werden opgericht”. Het Hof besliste verder dat er derhalve geen eigen schade voor de vereniging kon zijn, en dat het moreel belang in de bestraffing van de door de beklagde aangewende middelen niet volstaat voor de onontvankelijkheid van haar burgerlijke partijstelling. Zie ook Cass. 28 juni 1968, *Arr. Cass.* 1968, 1324; P. LEMMENS, *l.c.*, *R.W.* 1983-84, (2001) 2009-2011.

(154) Het is voldoende gekend dat de toenmalige cassatierechtspraak (Cass. 16 januari 1939, *Pas.* 1939, 1, 25; Cass. 2 mei 1955, *Pas.* 1955, 1, 950) reeds zeer duidelijk de opvatting had bekrachtigd dat niet enkel een rechtskrenking maar ook de loutere belangenkrenking schade uitmaakt, die krachtens art. 1382 B.W. voor vergoeding in aanmerking komt. Zie ook L. DE WILDE, „Begrip ‘schade’”, in H. VANDENBERGHE, *Onrechtmatige daad. Actuele tendenzen*, Antwerpen, Kluwer, 1979, 179-219.

combinatie van een soepel schadebegrip en een genereuze houding tegenover het optreden in rechte van verenigingen — zoals die aanvankelijk door het Hof van Cassatie werd aanvaard(155) — niet langer opportuun was.

43. Deze aanvulling geeft in de praktijk zelden aanleiding tot moeilijkheden, behoudens in het geval de vordering ingesteld wordt door een (belangen)vereniging(156). Het *eigen* belang van een rechtspersoon omvat, aldus het Hof van Cassatie, net zoals dit voor een natuurlijke persoon het geval is, alleen datgene wat zijn bestaan of zijn materiële en morele goederen, inzonderheid zijn vermogen, eer en goede naam, raakt. Het enkele feit dat een rechtspersoon of een natuurlijk persoon een doel nastreeft, zij het een statutair doel, heeft niet tot gevolg dat hij een eigen belang tot stand heeft gebracht, nu een ieder gelijk welk doel kan opvatten(157).

Zo zal een vereniging voor de justitiële rechtscolleges kunnen optreden i.v.m. haar schuldvorderingen, door haar afgesloten huur- en koopcontracten, enz. Zij zal ook een aanspraak op schadeloosstelling kunnen formuleren wanneer ze gestoord wordt in de uitoefening van haar activiteiten. Zo kan de V.Z.W. Greenpeace schadevergoeding vorderen wanneer derden — zonder haar toestemming — kledij verkopen waarop de naam Greenpeace is aangebracht(158).

44. In strafzaken is dit niet anders. De burgerlijke vordering voor het strafrecht strekt enkel tot vergoeding van de door een misdrijf veroorzaakte eigen schade en kan dus enkel worden ingesteld door degene die door het misdrijf rechtstreeks en persoonlijk is benadeeld(159). Een V.Z.W. mag zich burgerlijke partij stellen teneinde vergoeding te verkrijgen van de materiële en morele schade die zij

(155) Aanvankelijk volstond voor het Hof van Cassatie het bezit van de rechtspersoonlijkheid om het de vereniging mogelijk te maken op te treden ter verdediging van de belangen waarvoor zij werd opgericht. Bovendien werd een aantasting van die collectieve belangen beschouwd als een eigen schade van de vereniging. Zie voor een overzicht: P. LEMMENS, *l.c.*, *R.W.* 1983-84, (2001) 2007, nr. 7.

(156) Zie in dit verband ook A. DECROËS, „L'action en justice des personnes morales: de la décision d'agir à la comparution”, *T.B.B.R.* 2003, 294-304.

(157) Cass. 19 november 1982, *Arr. Cass.* 1982-83, 384, concl. KRINGS; Cass. 19 september 1996, *Arr. Cass.* 1996, 775. Zie ook O. DE SCHUTTER, „Action d'intérêt collectif, remède collectif, cause significative”, (noot bij Cass. 19 september 1996), *R.C.J.B.* 1997, 110-147; P. VAN OMMESLAGHE, „Le droit d'action en justice des groupements, notamment des groupements tendant à la défense de l'environnement”, in X., *Vorderingsbevoegdheid van milieuverenigingen*, Brussel, Story-Scientia, 1988, 15-37.

(158) Gent 27 januari 1989, *J.T.* 1989, 292.

(159) Art. 3 V.T.Sv. en art. 63 Sv. Zie o.m. S. VAN DYCK, „De rechtspersoon als burgerlijke partij in de strafprocedure”, *T.R.V.* 2001, (3) 8-14, nrs. 13-41.

wegens de aantasting van haar subjectieve rechten of haar vermogensrechtelijk of moreel wettig belang heeft geleden. Hieruit volgt echter niet dat zij, buiten de bij wet bepaalde gevallen, het recht bezit om zelf, via burgerlijke partijstelling, herstel te eisen van de schending der belangen die zij haar tot doel gesteld heeft te vrijwaren of te bevorderen.

45. De in de rechtspraak van het Hof van Cassatie vervatte voorwaarde van een rechtstreeks en persoonlijk belang, die trouwens door lagere rechtspraak niet onverkort wordt gevolgd(160), duidt *in concreto* aan dat een vordering niet toelaatbaar is wanneer de eiser zich beroept op het algemeen belang of op het belang van een collectiviteit. Hierdoor wordt zowel de *actio popularis* als de groepsactie in hoofde van verenigingen *de facto* uitgesloten.

De *actio popularis* is een vordering waarbij de eiser uitsluitend optreedt ter verdediging van het algemeen belang(161). Zij is naar Belgisch recht principieel uitgesloten, zij het onder voorbehoud van een aantal wettelijke afwijkingen(162). In een dergelijke hypothese ontbreekt immers een voldoende geïndividualiseerde band tussen eiser enerzijds en het door hem, via de benaarding van de vordering, beoogde objectief anderzijds. Het vrijwaren van het algemeen belang is principieel weggelegd voor het openbaar ministerie(163).

Daarnaast kunnen vorderingen uitgaande van een vereniging met betrekking tot een feit, toestand of handeling die indruist tegen het doel van de vereniging evenmin worden toegelaten, zelfs al druist het feit, de toestand of de handeling tezelfdertijd ook in tegen de individuele belangen van de leden van die vereniging(164). De cassatierechtspraak laat hierover geen twijfel bestaan. De burgerlijke partijstelling van de V.Z.W. Union des Classes moyennes Liégeoises, welke ertoe strekte de beklagden te horen veroordelen tot vergoeding van de schade die de vereniging beweerde geleden te hebben uit de door hen begane misdrijven, werd bij gebrek aan belang ontoelaatbaar verklaard omdat uit het feit dat de V.Z.W. tot doel heeft de beroeps-

(160) Zie o.m. de verwijzingen bij P. LEMMENS en J. VERLINDEN, „Toegang tot de rechter in milieuzaken”, in X., *Rechtspraak en milieubescherming*, Antwerpen, Kluwer, 1991, (223) 247-250, nrs. 22-23; S. VAN DYCK, *l.c.*, *T.R.V.* 2001, (3) 76-77, nrs. 90-94. Zie ook bijvoorbeeld Kort Ged. Brussel 12 februari 2002, *Bank Fin. R.* 2002, 175, noot R. STEENNOT (intussen werd de zaak ook ten gronde ingeleid; de uitspraak wordt verwacht tegen eind 2003).

(161) Zie hierover o.m. P. LEMMENS, *l.c.*, *R.W.* 1983-84, (2001) 2018.

(162) Zie o.m. art. 2, eerste lid, W. 12 augustus 1911 tot behoud van de schoonheid der landschappen (*B.S.* 19 augustus 1911).

(163) Zie art. 138, tweede lid, Ger. W.

(164) Zie ook P. LEMMENS, *l.c.*, *R.W.* 1983-84, (2001) 2005-2007, nr. 5.

belangen van haar leden te verdedigen en te bevorderen niet volgt dat die beroepsbelangen in haar hoofde de aard verwerven van een eigen belang, onderscheiden van persoonlijke belangen van bepaalde leden van de vereniging(165).

46. Intussen is een meerderheid in de rechtsleer het eens dat de voorwaarde van een rechtstreeks en persoonlijk belang weinig van doen heeft met het processuele belang waarover art. 17 Ger. W. handelt. Met die voorwaarde wordt immers gepeild of de eisende partij wel beschikt over het subjectief recht dat zij ter staving van haar vordering inroept. Dergelijk onderzoek houdt verband met de vraag naar de *gegrondheid* van de vordering en betreft m.a.w. het materieelrechtelijk belang, *niet* het processuele. Wat er ook van zij, als uitgangspunt dient te worden weerhouden dat de partij die optreedt *zelf* belang moet hebben bij het voeren van de procedure, wat collectieve acties in hoofde van verenigingen in beginsel uitsluit.

3. Technieken

a. Vertegenwoordiging in rechte

47. Om aan de stringente benadering van het Hof van Cassatie te ontkomen, kan een vereniging optreden — ter bescherming van de belangen van haar leden — als hun *vertegenwoordiger in rechte*. Van deze procestechniek is sprake wanneer een houder van een subjectief recht aan een ander (fysisch of rechts-)persoon de bevoegdheid toevertrouwt om naar aanleiding van een betwisting over dat recht, *voor zijn rekening* in rechte op te treden door het instellen van een rechtsvordering of het voeren van een verweer daartegen(166). Deze vertegenwoordigingsbevoegdheid kan volgen uit de wet(167), een rechter-

(165) Cass. 16 oktober 1991, *Arr. Cass.* 1991-92, 157; *R.W.* 1991-92, 919: „Overwegende derhalve dat het arrest, door erop te wijzen dat ‘die v.z.w. (namelijk de tweede verweerster) een burgerlijke rechtsvordering mag instellen en vergoeding mag eisen voor de schade die voortvloeit uit de aantasting van de belangen waarvoor zij is opgericht en dat zij mag optreden ter vrijwaring van de individuele rechten die haar leden aan hun lidmaatschap ontlennen’ en dat ‘de fout van (eiser) de noodzakelijke oorzaak is van de aantasting van de beroepsbelangen van haar leden, zodat zij schade lijdt bij het nastreven van haar doelstellingen’, de beslissing over de ontvankelijkheid van de burgerlijke rechtsvordering van de tweede verweerster niet naar recht verantwoordt”. Zie ook Cass. 9 december 1957, *Arr. Verbr.* 1958, 212.

(166) K. BROECKX, „Vertegenwoordiging in rechte en naamlening in het geding”, *R.W.* 1994-95, (248) 248, nr. 5; M.E. STORME, „De bescherming van de wederpartij en van het dwingend recht bij middellijke vertegenwoordiging, m.b. naamlening, in het burgerlijk procesrecht, en de betwistbare verwoording daarvan in de cassatie-arresten van 25 november 1993”, *P. & B.* 1994, (53) 54-55, nr. 3.

(167) Bijvoorbeeld de ouder(s) voor het niet-ontvoogde minderjarige kind.

lijke beslissing(168), of uit een — aan de regelen van het gemeen recht onderworpen(169) — lastgevingsovereenkomst. In al die gevallen ontstaat een onderscheid tussen formele en materiële procespartij. Bij gebreke aan vertegenwoordigingsbevoegdheid beschikt de formele procespartij niet over de vereiste hoedanigheid om de vordering in te stellen. Dit raakt de toelaatbaarheid van de vordering, d.i. het recht van toegang tot de rechter.

48. Conventionele vertegenwoordiging in rechte — die duidelijk moet onderscheiden worden van het mandaat *ad litem* van de optredende advocaat of de bijzonder gevolmachtigde(170) — wordt voor de hoven en rechtbanken van de rechterlijke orde aanvaard(171). Het Hof van Cassatie heeft immers geoordeeld dat het adagium *Nul ne plaide (en France) par procureur (hormis le Roi)* geen algemeen rechtsbeginsel uitmaakt(172), zodat een lasthebber *qualitate qua*, d.i. met bekendmaking van zijn hoedanigheid van lasthebber, kan optreden zonder zijn opdrachtgever(s) met name te noemen(173). Dit Hof heeft ook (opnieuw(174)) aanvaard dat verborgen vertegenwoordiging d.m.v. een naamgevingsovereenkomst, waarbij een lasthebber optreedt zonder vermelding van zijn hoedanigheid voor rekening van een lastgever, in beginsel geldig is, tenzij ze nadelig is voor de rechten van de tegenpartij of wetsontduiking verbergt(175). Dit hoge rechtscollege sluit zich hiermee aan bij de rechtspraak van het Franse Hof van Cassatie.

49. Deze techniek biedt aan leden van een vereniging — en, meer algemeen, een rechtspersoon — perspectieven om te ontkomen aan het vereiste van het eigen belang, zeker wanneer de leden van de

(168) Bijvoorbeeld de curator die bij het vonnis van faillietverklaring wordt aangesteld als bewindvoerder van het ter vereffening onder bewind gestelde vermogen.

(169) Art. 1984-2010 B.W.

(170) Het mandaat *ad litem* omvat het vervullen van de proceshandelingen die noodzakelijk zijn voor de voortzetting en afhandeling van het geding zonder dat de advocaat of gevolmachtigde die deze verricht, formele procespartij wordt.

(171) Cass. 28 september 1984, *Arr. Cass.* 1984-85, 165; *R.W.* 1984-85, 2703. Algemeen wordt aangenomen dat (conventionele) vertegenwoordiging in rechte voor de Raad van State en het Arbitragehof uitgesloten is. Zie P. Taelman, „Optreden in rechte van v.z.w.’s”, in X., *1921-1996. 75 jaar Belgisch V.Z.W. recht*, Mys & Breesch-Procura, Gent-Brussel, 1996, (35) 44, nr. 13.

(172) Cass. 28 september 1984, *Arr. Cass.* 1984-85, 165; *R.W.* 1984-85, 2703.

(173) A. FETTWEIS, *o.c.*, Luik, P.U.L., 1987, nr. 39.

(174) Cass. 6 mei 1915, *Pas.* 1915, I, 285; Cass. 21 oktober 1948, *Pas.* 1948, I, 585; Cass. 25 november 1993, *R.W.* 1994-95, 268.

(175) Cass. 25 november 1993, *R.W.* 1994-95, 268; K. BROECKX, *l.c.*, *R.W.* 1994-95, (248) 251, nr. 21.

vereniging individueel benadeeld zijn maar voor de last van het voeren en de kosten verbonden aan het proces terugschrikken. De individuele leden van de vereniging moeten — in tegenstelling tot de figuur van de *class action*(176) — een procesvolmacht geven aan de rechtspersoon zodat deze onder haar eigen naam, maar voor rekening van haar individuele leden, het geding kan voeren. De rechtspersoon treedt dan op als conventionele lasthebber, d.i. formele procespartij. Via het optreden van de vereniging kan daarenboven, indien gewenst, aan het geschil meer ruchtbaarheid worden gegeven(177). De, zo-even beschreven, duidelijke aftakeling van het adagium *Nul ne plaide par procureur* en de principiële geldigheid van naamleningsovereenkomsten kan het gebruik van deze mogelijkheid alleen maar bevorderen(178).

50. Recent werd van deze procestechiek nog gebruik gemaakt door de (kleine) aandeelhouders van Lernout & Hauspie Speech Products (LHSP). Het bedrijf wordt ervan verdacht de aandeelhouders en de financiële markten te hebben misleid omtrent de resultaten en de financiële situatie van de vennootschap(179). Dienaangaande is een gerechtelijk onderzoek aan de gang. Een groot aantal aandeelhouders hebben naar aanleiding hiervan een procesvolmacht gegeven aan NV Deminor om voor hen in rechte op te treden(180). Deminor onder-

(176) Zie o.m. ook B. DE VUYST, „Les possibilités d’actions de classe en droit belge”, *R.G.A.R.* 1997, 12707; E. SHERMAN, „Group litigation under foreign legal systems: variations and alternatives to American class actions”, *DePaul Law Review* 2002, 401-432; C. SILVER, „Class actions - representative proceedings”, in B. BOUCKAERT en G. DE GEEST (eds.), *Encyclopaedia of law and economics*, Cheltenham, Edward Elgar, 1999, 7600.

(177) H. BOCKEN, *Het aansprakelijkheidsrecht als sanctie tegen de verstoring van het leefmilieu: een onderzoek naar de doelmatigheid, in functie van de bescherming en het beheer van het leefmilieu*, Interuniversitair Centrum voor Rechtsvergelijking, nr. 22, Brussel, Bruylant, 1979, 100-102, nr. 61*bis*.

(178) Zie ook art. 271, § 1, Nieuwe Gemeentewet 24 juni 1988 (*B.S.* 3 september 1988, err. *B.S.* 8 juni 1990). Dit artikel bepaalt dat in het geval het college van burgemeester en schepenen niet in rechte optreedt, een of meer inwoners van de gemeente in rechte kunnen optreden namens de gemeente, mits zij onder andere zekerheidsstelling aanbieden om persoonlijk de kosten van het geding te dragen en in te staan voor de veroordelingen die mochten worden uitgesproken. Wanneer een inwoner optreedt o.g.v. deze bepaling treedt hij niet op in eigen naam, maar in naam en als vertegenwoordiger van de gemeente. Zie hierover in extenso A. COOLSAET, „Het optreden in rechte van inwoners namens de gemeente: rechtsbescherming van een gemeente tegen haar eigen stilzitten?”, *T. Gem.* 1997, 141-164.

(179) Op 8 juli 2003 werden de stichters van LHSP in de Verenigde Staten veroordeeld tot het betalen van bijna een half miljard euro aan Stonington, de vroegere eigenaar van Dictaphone. Stonington ruilde in mei 2000 zijn aandelen in dit softwarebedrijf voor 9 miljoen aandelen van LHSP, maar die bleken amper zes maanden later reeds waardeloos. De rechter oordeelde dat de stichters van LHSP al bij de aandelenruil wisten dat LHSP in de problemen zat. De stichters van LHSP zijn van plan hoger beroep aan te tekenen tegen dit vonnis.

(180) Zie ook European Commission, *A Study on Systems of Civil Liability of Statutory Auditors in the Context of a Single Market for Auditing Services*, 15 januari 2001, 131 p., i.h.b. 21-28.

neemt acties op twee niveaus. Enerzijds neemt zij zoveel mogelijk maatregelen om de verderzetting van de bedrijfsactiviteiten te ondersteunen en de waardevolle activabestanden te vrijwaren van beslag door de schuldeisers(181). Anderzijds wil zij alle mogelijke aansprakelijkheden en gronden tot schadevergoeding onderzoeken. Zij heeft zich hiertoe burgerlijke partij gesteld namens zowat 10.000 aandeelhouders(182). De opdrachtgevers hebben er mee ingestemd dat, in het geval aan hen schadevergoeding zou worden toegekend, tien procent op het bekomen resultaat rechtstreeks naar Deminor gaat in de vorm van een *success fee*.

51. De vertegenwoordiging in rechte vertoont, als processueel instrument om op te treden in zaken van massaschade, evenwel een aantal onvolkomenheden. Zij heeft onvoldoende oog voor de situatie waarbij de schadeveroorzakers het nodige geld ontberen om de schadelijders adequaat te vergoeden. Zij gaat namelijk uit van een solidaire houding en opstelling van alle gedupeerden, zich manifesterend in een gezamenlijk optreden via een vertegenwoordiger in rechte(183). Dit zal evenwel niet steeds het geval zijn. Zo is het denkbaar dat de andere benadeelden niet kunnen worden gevonden of dat een groep slachtoffers andere benadeelden willen vóór zijn. Wanneer toch voldoende financiële middelen aanwezig zijn, stelt zich het probleem van het *free rider* gedrag, waaraan de vertegenwoordiging in rechte evenmin verhelpt(184). Bovendien is niet uitgesloten dat individuele bewijs- en causaliteitselementen het geschil blijven overheersen. De vertegenwoordiging in rechte blijkt vooral geschikt te zijn voor die gevallen waarin de aansprakelijkheidsvraag in gelijke zin valt te beantwoorden en de kring van betrokkenen enigszins te overzien is(185). De procesvolmacht schiet als middel tegen massaschade tekort zo het aantal

(181) Op 24 oktober 2001 werd LHSP evenwel door de Ieperse rechtbank van koophandel failliet verklaard (Kh. Ieper 24 oktober 2001, *T.R.V.* 2002, 68, noot WINDEY).

(182) In de Verenigde Staten van Amerika werd op 16 augustus 2000 tegen LHSP een *class action suit* ingeleid. In die *class action suit* wordt nu ook Dexia Bank België gevisieerd. Er wordt zeven miljoen euro gevorderd.

(183) W.D.H. ASSER, H.A. GROEN en J.B.M. VRANKEN, m.m.v. I.N. TZANKOVA, *o.c.*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2003, 179-180.

(184) H.B. SCHÄFER, *o.c.*, in J. BASEDOW, e.a., *Die Bündelung gleichgerichteter Interessen im Prozess: Verbandsklage und Gruppenklage*, Tübingen, Mohr, 1999, (67) 70-71. D.i. het zgn. *Trittbrettfahrerprobleme*.

(185) W.D.H. ASSER, H.A. GROEN en J.B.M. VRANKEN, m.m.v. I.N. TZANKOVA, *o.c.*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2003, 180, onder verwijzing naar N. FRENK, *o.c.*, Deventer, Kluwer, 1994, 177-193; E. BAUW en N. FRENK, *o.c.*, in A. AKKERMANS en E. BRANS, *Aansprakelijkheid en schadeverhaal bij rampen*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2002, (79) 81.

gedupeerden groot is, zodat zij op voorhand niet geïdentificeerd kunnen worden. Dit is zeker het geval indien de medewerking van ieder van hen noodzakelijk is voor de vaststelling van de hoogte van de geleden schade(186).

b. Wettelijke uitzonderingen

i. Nationale collectieve acties

52. De strikte cassatierechtspraak bracht met zich dat de wetgever in een aantal materies is tussengekomen om — weliswaar steeds binnen bepaalde grenzen — aan verenigingen een vorderingsrecht toe te kennen. Deze verenigingen worden door het wetgevend ingrijpen verondersteld (procesrechtelijk) belang te hebben bij het voeren van het geding. De rechter mag m.a.w. het onderzoek naar het belang-vereiste niet meer aan de orde stellen(187). Beoogd werd te verhelpen aan de aan economische en financiële factoren toe te schrijven inertie van particulieren om hun nochtans rechtmatige belangen ook in rechte te behartigen.

53. Voornamelijk in het consumentenrecht(188) en het milieurecht(189) werd — verspreid over een vijftiental bijzondere wetten — een collectief actierecht ingevoerd in de vorm van een *stakings-*

(186) W.D.H. ASSER, H.A. GROEN en J.B.M. VRANKEN, m.m.v. I.N. TZANKOVA, *o.c.*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2003, 180, onder verwijzing naar N. FRENK, *o.c.*, Deventer, Kluwer, 1994, 177-193.

(187) Sommigen wettelijke regelingen inzake stakingsvorderingen voorzien uitdrukkelijk dat, in afwijking op de vereisten van art. 17 en 18 Ger. W., de verenigingen en groepen in rechte kunnen optreden voor de verdediging van hun statutair omschreven collectieve belangen. Dergelijke precisering lijkt ons niet onontbeerlijk te zijn nu door het expliciet toekennen van een vorderingsrecht aan deze instellingen, verenigingen en organisaties de vraag of ze belang hebben bij die vordering niet meer rijst. Hier anders over oordelen zou het toegewezen vorderingsrecht volledig uithollen.

(188) Zie voornamelijk W. 14 juli 1991 betreffende de handelspraktijken en de voorlichting en bescherming van de consument (*B.S.* 29 augustus 1991, *err. B.S.* 10 oktober 1991); W. 12 juni 1991 op het consumentenkrediet (*B.S.* 9 juli 1991); W. 16 februari 1994 tot regeling van het contract tot reisorganisatie en reisbemiddeling (*B.S.* 1 april 1994); W. 11 april 1999 betreffende de overeenkomsten inzake de verkrijging van een recht van deeltijds gebruik van onroerende goederen (*B.S.* 30 april 1999) en de wet van 11 april 1999 aangaande de vordering tot staking van de inbreuken op voormelde wet (*B.S.* 30 april 1999); W. 26 mei 2002 betreffende intracommutaire vorderingen tot staking op gebied van bescherming van de consumentenbelangen (*B.S.* 10 juli 2002 (tweede uitg.), *err. B.S.* 6 augustus 2002 (tweede uitg.)); W. 2 augustus 2002 betreffende misleidende reclame, onrechtmatige bedingen en op afstand gesloten overeenkomsten inzake vrije beroepen (*B.S.* 20 november 2002 (eerste uitg.)); W. 12 mei 2003 betreffende de juridische bescherming van diensten van de informatiemaatschappij gebaseerd op of bestaande uit voorwaardelijke toegang (*B.S.* 26 mei 2003).

(189) W. 12 januari 1993 betreffende een vorderingsrecht inzake bescherming van het leefmilieu (*B.S.* 19 februari 1993).

vordering. De wetgevende tussenkomsten houden concreet in dat, naast belanghebbende particulieren, ook *verenigingen* die voldoen aan een aantal kwaliteitscriteria een vordering tot staking kunnen inleiden. Zij kunnen beroep doen op de rechter om het bestaan te laten vaststellen en de staking te horen bevelen van een overtreding van, in de regel, elke bepaling van de betrokken bijzondere wet(190). Als instrument tegen massaschade is het nut van de stakingsvordering eerder beperkt, nu ze enkel de *stopzetting* beoogt van de litigieuze activiteit. Zo kunnen milieuverenigingen geen herstel vorderen van de schade toegebracht aan het leefmilieu(191). Enkel de staking van de handeling om de schade die eruit voortvloeit te voorkomen, kan door de rechter worden bevolen(192). Voor het verkrijgen van schadevergoeding, het nakomen van een verbintenis uit overeenkomst, de ontbinding van wederkerige overeenkomsten en de vernietiging van rechtshandelingen, bieden de ingevoerde collectieve actierechten geen uitweg.

54. De uitoefening van deze collectieve rechtsvordering verloopt *zoals in kort geding*. D.w.z. dat over de stakingsvordering recht moet worden gedaan via een (snelle) rechtspleging die verloopt volgens de „vormen van het kort geding” — de regels van art. 148-149 G.W. en art. 1035-1041 Ger. W. vinden in principe toepassing — maar die in wezen met het kort geding geen uitstaans heeft(193). Essentieel is immers dat de voorzitter van de rechtbank die over de stakingsvordering oordeelt, zich ten gronde moet uitspreken over de vraag of de betrokken wet al dan niet is overtreden(194). De urgentie behoort in een procedure zoals in kort geding, i.t.t. in een klassieke kort geding

(190) Uitzonderlijk wordt de actieradius beperkt tot overtredingen van specifieke wetsbepalingen. Zie o.m. art. 109 W. 12 juni 1991 op het consumentenkrediet (*B.S.* 9 juli 1991).

(191) A. CARETTE, „Wet betreffende een vorderingsrecht inzake bescherming van het leefmilieu”, *R.W.* 1992-93, (1392) 1398, nr. 14; I. DEMUYNCK, „Rechtshandhaving door de stakingsrechter in milieuaangelegenheden”, *R.W.* 2001-02, (1485) 1487, nr. 9. Zie ook D. VAN GERVEN, „Le droit d'action en matière de protection de l'environnement”, *J.T.* 1993, 613-621; J. VERLINDEN, „Het vorderingsrecht van milieuverenigingen na de wet van 12 januari 1993”, *T.R.V.* 1993, 287-296.

(192) Nuancering is evenwel geboden. Waar de vordering voor de stakingsrechter kan leiden tot een bevel tot staking van een activiteit, kan zij in de feiten impliceren dat de bron van de milieuschade wordt weggenomen hetgeen op zijn beurt tot gevolg heeft dat de toestand in de vorige staat wordt hersteld.

(193) Zie hierover J. VAN COMPERNOLLE en M.L. STORME (eds.), *De ontwikkeling van de procedures 'zoals in kort geding'*, Antwerpen, Kluwer, 1994, 220 p.

(194) G. CLOSSET-MARCHAL, „Eléments communs aux procédures „comme en référé”, in J. VAN COMPERNOLLE en M. STORME, (eds.), *De ontwikkeling van de procedures 'zoals in kort geding'*, Antwerpen, Kluwer, 1994, (17) 22, nr. 14.

rechtspleging, niet te worden aangetoond omdat ze wettelijk wordt vermoed(195).

55. Door nagelaten te hebben de stakingsvordering te integreren in het Gerechtelijk Wetboek, deed de wetgever afbreuk aan de eenheid van rechtspleging, één van de hoofdbetrachtingen van de gerechtelijke hervorming(196). Zo mogelijk erger is dat elke legistische visie op het geheel van deze procedures ontbreekt(197), hetgeen tot uiting komt in het alsmaar — zij het zelden volkomen identiek — klonen van de stakingsvordering. Het gevolg hiervan is dat de rechtspracticus komt te staan voor een legislatief adderkluwen dat noch de transparantie van het recht, noch de rechtszekerheid ten goede komt. Zo zijn de criteria waaraan consumentenverenigingen moeten voldoen om collectief te kunnen vorderen, niet eenduidig geregeld(198). De wijze van rechtsingang(199) en andere (procedure)voorschriften(200), de gevolgen

(195) Cass. 5 maart 1998, *Arr. Cass.* 1998, 276; *Pas.* 1998, I, 295; *R.W.* 1998-99, 643.

(196) Zie voor kritiek op deze beleidskeuze: J. LAENENS, „De vordering tot staking herbezocht”, in J. STUYCK en P. WY TINCK (eds.), *De nieuwe wet handelspraktijken*, Brussel, E. Story-Scientia, 1992, (149) 151, nrs. 1-2; J. LAENENS, „Gerechtelijke controle van de handelsgebruiken: grenzen en perspectieven”, in E. BALATE en J. STUYCK (eds.), *Handelspraktijken & voorlichting en bescherming van de consument*, in *Collection Droit et Consommation*, XVIII, Brussel, E. Story-Scientia, 1988, (253) 259 en 266-267; M. STORME, „Les pratiques du commerce et les problèmes de procédure”, *Ann. Dr. Louvain*, 1986, (103) 106 en 110. Dit vertoont overigens veel gelijkenis met de situatie in Nederland vóór de inwerkingtreding van art. 3:305a B.W. Zie N. FRENK, „Collectieve acties”, in E.H. HONDIUS en G.J. RIJKEN (eds.), *Consumentenrecht. Een overzicht van de rechtspositie van de consument*, Deventer, Kluwer, 1996, (375) 375-376.

(197) M. STORME, „Ter inleiding”, in J. VAN COMPERNOLLE en M. STORME (eds.), *De ontwikkeling van de procedures 'zoals in kort geding'*, Antwerpen, Kluwer, 1994, 4.

(198) Het vorderingsrecht in de Wet Handelspraktijken — bij overtredingen van art. 94 — en in de Wet Intracommunautaire vorderingen, wordt niet enkel toegekend aan organisaties die vertegenwoordigd zijn in de Raad voor het Verbruik, maar ook aan degenen die erkend zijn door de bevoegde minister. Andere bijzondere consumentenwetten kennen evenwel geen vorderingsrecht toe aan niet in de Raad voor het Verbruik vertegenwoordigde consumentenorganisaties (W. 4 december 1990 op de financiële transacties en de financiële markten (*B.S.* 22 december 1990, *err. B.S.* 1 februari 1991 en 8 mei 1996); W. 2 augustus 2002 betreffende misleidende en vergelijkende reclame, onrechtmatige bedingen en op afstand gesloten overeenkomsten inzake vrije beroepen (*B.S.* 20 november 2002 (eerste uitg.)). Zo ook worden consumentenverenigingen slechts door hun statutair doel beperkt in de territoriale begrenzing van hun vorderingsrecht, terwijl milieuverenigingen een wettelijke territorialiteitsvoorwaarde kennen (art. 2 W. 12 januari 1993 betreffende een vorderingsrecht inzake bescherming van het leefmilieu, *B.S.* 19 februari 1993). Dit onderscheid wordt nog versterkt doordat consumentenorganisaties recent ook grensoverschrijdend kunnen optreden (W. 26 mei 2002 betreffende intracommunautaire vorderingen tot staking op gebied van bescherming van de consumentenbelangen (*B.S.* 10 juli 2002 (tweede uitg.)), *err. B.S.* 6 augustus 2002 (tweede uitg.)).

(199) De stakingsvordering in het raam van de Handelspraktijkenwet kan, naar keuze van de eiser, worden ingeleid via dagvaardingsexploot of verzoekschrift op tegenspraak. Het vorderen van de staking van een inbreuk op de antidiscriminatiewet moet daarentegen worden ingesteld bij verzoekschrift op tegenspraak.

(200) B.v. de wachttermijn die moet in acht worden genomen bij het instellen van de stakingsvordering; het al dan niet ambtshalve kunnen bevelen van de staking (zie art. 15 Decreet 8 mei 2002 houdende evenredige participatie op de arbeidsmarkt (*B.S.* 26 juli 2002)).

verbonden aan het instellen van een stakingsvordering(201) alsook bepaalde aspecten van de werking van het stakingsbevel(202), zijn al evenmin uniform. Dit alles maakt van de ingevoerde stakingsvorderingen een onoverzichtelijk lappendeken en verhindert dat hetgeen t.a.v. de ene stakingsvordering werd beslist blindelings of onverkort naar een andere stakingsvordering kan worden getransponeerd(203).

56. Een beroep op de stakingsrechter leidt tot een objectivering van het geschil: veeleer dan de schending van een subjectief recht komt het al dan niet overtreden zijn van één of meerdere bepalingen uit de (o.m.) via de stakingsvordering gehandhaafde wet op de voorgrond(204). Op basis van deze vaststelling en het gegeven dat de uitslag van deze geschillen veelal belang vertoont voor een niet georganiseerde gemeenschap wordt verdedigd(205) dat aan uitspraken van de stakingsrechter een absoluut gezag van gewijsde toekomt(206), m.a.w. dat dit gezag jegens eenieder geldt in afwijking op de in art. 23 Ger. W. vastgelegde regel van de subjectieve betrekelijkheid ervan.

(201) Telkenmale de wetgever de mogelijkheid voorziet om een stakingsvordering in te stellen, heeft hij bepaald dat de voorzitter uitspraak kan doen niettegenstaande een vervolging wegens de gelaakte feiten voor een strafgerecht. Soms gaat die bepaling gepaard met een complementair artikel waarin wordt gestipuleerd dat wanneer een vordering tot staking van bij de strafrechter aanhangig gemaakte feiten is ingesteld, over de strafvervolging pas uitspraak wordt gedaan nadat over de vordering tot staking een in kracht van gewijsde getreden beslissing gewezen is (soms wordt meteen ook voorzien dat tijdens de opschorting de verjaring van de strafvordering is geschorst). In die gevallen kan op ieder ogenblik de strafvordering worden lamgelegd door het instellen van een stakingsvordering en wordt het klassieke adagium omgekeerd: er is dan sprake van „*le civil/social/commercial tient le criminel en état*”.

(202) Het niet naleven van de beschikking, als gevolg van een vordering tot staking, vervat in een krachtens de art. 95 en 99 Handelspraktijkenwet 1991 gewezen vonnis of arrest wordt gestraft met een geldboete van 1 000 tot 20 000 EUR (art. 104 Handelspraktijkenwet 1991). Aan in het raam van andere wetten verleende stakingsbevelen komt daarentegen niet een dergelijke quasi-penale aard toe.

(203) Vgl. I. DEMUYNCK, „Rechtshandhaving door de stakingsrechter”, *R.W.* 2001-02, (1237) 1239, nrs. 8-9.

(204) Vgl. J. VAN COMPERNOLLE, „La rançon d'un succès: le développement des procédures comme en référé — Conclusions générales”, in J. VAN COMPERNOLLE en M. STORME (eds.), *De ontwikkeling van de procedures 'zoals in kort geding'*, Antwerpen, Kluwer, 1994, (207) 210-213, nrs. 5-10 en 218, nr. 21.

(205) Zie o.m. J. VAN COMPERNOLLE, o.c., in J. VAN COMPERNOLLE en M. STORME (eds.), *De ontwikkeling van de procedures 'zoals in kort geding'*, Antwerpen, Kluwer, 1994, (207) 212-213, nr. 10 en 218, nr. 21; G. BLOCK, „Le problème des litiges complexes en droit procédural belge”, in BIBLIOTHEEK VAN GERECHTELIJK RECHT (ed.), *Rôle et organisation de magistrats et avocats dans les sociétés contemporaines (IXe Congrès mondial de droit judiciaire)*, Antwerpen, Kluwer, 1992, (195) 214-217 en i.h.b. 222; A. FETTWEIS, o.c., Luik, P.U.L., 1987, 284, nr. 382.

(206) Hetgeen o.m. tot gevolg zou hebben dat in de gevallen waar de stakingsvordering de behandeling van de strafvordering opschort de strafrechter gebonden is aan de vaststelling van de stakingsrechter dat de wet werd overtreden.

Andere auteurs bestrijden — o.i. terecht — deze opvatting(207). De algemene formulering waarop in art. 23 Ger. W. uitdrukking gegeven wordt aan de regel van de relativiteit van het gezag van gewijsde, gebiedt immers dat de wil van de wetgever om van dit principe af te wijken duidelijk en ondubbelzinnig tot uiting wordt gebracht. Respect voor de algemene beginselen van behoorlijke procesvoering vereist niet enkel een spaarzaam gebruik van de techniek van het absoluut gezag van gewijsde, maar meteen ook het voorschrijven van de nodige maatregelen opdat in die gevallen het gerechtelijk debat een zo hoog mogelijke graad van perfectie zou bereiken, zodat er voor „derden” feitelijk geen redenen meer voorhanden kunnen zijn om de beslissing aan te vechten(208). Hierbij wordt o.m. gedacht aan een verplichting tot bekendmaking van (de intentie tot) het aanhangig maken van het geding, het voorzien van de mogelijkheid om op informele wijze tussen te komen in het geding, het vereisen van publicatie van de beslissing in voor het brede publiek gemakkelijk toegankelijke media en een soepele, desgevallend afwijkende regeling i.v.m. de aanwending van rechtsmiddelen.

Onze terughoudendheid t.a.v. het concept van een absoluut gezag van gewijsde, houdt geenszins in dat uitspraken van een stakingsrechter voor derden (en desgevallend voor de penale rechter, wanneer hierop voor hem een beroep wordt gedaan door het O.M., een benadeelde of een andere vorderingsgerechtigde) geen enkele betekenis zouden hebben(209). De beslissing over de stakingsvordering zal immers aan derden in de eerste plaats kunnen worden tegengeworpen. D.w.z. dat de derde het bestaan van deze beslissing en de gevolgen

(207) „Paneldiscussie — Vragen aan Prof. J. Laenens”, in J. STUYCK en P. WYTINCK (eds.), *De nieuwe wet handelspraktijken*, Brussel, E. Story-Scientia, 1992, (249) 250-251. In diezelfde zin: J. STUYCK, „De wet betreffende de handelspraktijken en de consument. Perspectieven voor een betere bescherming”, *T.P.R.* 1982, (887) 943, nr. 54; A. VANDEPLAS, „De strafsancities in de nieuwe Wet Handelspraktijken”, in J. STUYCK en P. WYTINCK (eds.), *De nieuwe wet handelspraktijken*, Brussel, E. Story-Scientia, 1992, (345) 353, nrs. 18-19. In dezelfde zin, zij het m.b.t. de W. 12 januari 1993: B. VAN BRUYSTEGEM en V. WORTELAERS, „De stakingsvordering voor milieuverenigingen en administratieve overheden”, *P. & B.* 1993, (25) 32. Vertrekkend van deze opvatting werd, door auteurs bedrijvig in het consumenten- en milieu-recht bij herhaling gepleit voor het als uitzondering expliciet voorzien van een afwijking op art. 23 Ger. W. (dat o.m. handelt over de subjectieve draagwijdte van het gezag van gewijsde) voor wat uitspraken op stakingsvorderingen betreft (zie o.m. J. STUYCK, *l.c.*, *T.P.R.* 1982, (887) 943, nr. 54; vgl. T. BOURGOIGNIE, *l.c.*, in J. VAN COMPENOLLE en M. STORME (eds.), *De ontwikkeling van de procedures 'zoals in kort geding'*, Antwerpen, Kluwer, 1994, (37) 59, die de geringe belangstelling voor stakingsvorderingen in hoofde van consumentenorganisaties toeschrijft aan de beperkte werkzaamheid van de uitspraken op dit vlak, die in werkelijkheid begrensd zouden blijven tot het beslechte geval).

(208) Zie hierover meer uitgebreid: P. TAELMAN, *Het gezag van het rechterlijk gewijsde - Een begrippenstudie*, Diegem, Kluwer, 2001, 323-325, nrs. 435-436.

(209) Zie hierover meer uitgebreid: P. TAELMAN, *l.c.*, *R.W.* 1993-94, 1156-1175.

die deze tussen de (gewezen gedingvoerende) partijen teweegbracht, moet erkennen. Daarnaast komt aan deze uitspraak — ook in een navolgend (straf)geding — een bewijswaarde toe. Meer bepaald geldt deze dan als een feitelijk vermoeden waarvan de appreciatie „aan het oordeel en aan het beleid van de rechter”(210) wordt overgelaten(211). De bewijswaarde van een gerechtelijke uitspraak in een navolgend geding zal bijgevolg afhankelijk zijn van de omstandigheden waaronder deze beslissing is tot stand gekomen. In de regel zal de bewijswaarde van een verstekvonnis eerder gering zijn, terwijl aan een uitspraak op tegenspraak, na een uitputtend debat tussen partijen, wel een ernstige bewijswaarde kan worden toegekend. Daartussen zijn er nog vele schakeringen, telkens door de tweede rechter van geval tot geval te beoordelen. De bewering dat een stakingsvordering, omwille van haar beperkte breedtewerking(212), buiten de procespartijen om weinig praktisch nut vertoont, kan alvast moeilijk worden bijgetreden(213).

Nog aan te stippen valt dat deze bewijsrechtelijke betekenis van een gerechtelijke beslissing in een navolgend geding niets te maken heeft met de notie gezag van gewijsde. Of er op deze bewijswaarde een beroep kan worden gedaan, wordt bijgevolg niet geregeerd door de identiteitsvereisten vervat in art. 23 Ger. W. Zo speelt het geen enkele rol of in het navolgend geding al dan niet eenzelfde geschilpunt aan de orde wordt gesteld. Het spreekt evenwel voor zich dat een beroep op de bewijswaarde van een vonnis slechts nut heeft, wanneer hierin iets beslecht werd dat belang heeft t.a.v. de in het tweede geding te berechten geschilpunten.

(210) Zie art. 1353 B.W.

(211) Het Hof van Cassatie kwalificeert o.i. ten onrechte de bewijswaarde van een gerechtelijke uitspraak in een navolgend geding als een weerlegbaar wettelijk vermoeden (Cass. 20 april 1966, *Pas.* 1966, I, 1055; *R.W.* 1966-67, 511; Cass. 16 oktober 1981, *R.W.* 1981-82, 2477). Dit impliceert dat de rechter verplicht is de inhoud van het aangewende bewijsmiddel (de gerechtelijke uitspraak) als waar aan te nemen, onder voorbehoud van de mogelijkheid van de derde om het tegenbewijs te leveren. Bedoeld tegenbewijs kan uitsluitend geleverd worden via het instellen van het rechtsmiddel van derdenverzet, hetzij op hoofdvordering dan wel op incidentele wijze (Cass. 28 april 1989, *Arr. Cass.* 1988-89, 1013, concl. O.M.; *R.W.* 1989-90, 149). In dit laatste arrest preciseert het Hof weliswaar dat de (eerder gevelde) gerechtelijke uitspraak nooit tot gevolg kan hebben dat er in de hoofde van derden verplichtingen kunnen ontstaan waaraan ze zich slechts kunnen onttrekken door het tegenbewijs te leveren.

(212) I. DEMUYNCK, *l.c.*, *R.W.* 2001-02, (1237) 1252, nr. 60: „Men kan daarom moeilijk beweren dat de stakingsvordering als een ‘passend’ of ‘doeltreffend’ rechtshandhavingsmiddel kan worden beschouwd, zoals vereist op Europees niveau”.

(213) H. SWENNEN, „De invloed van het Europees recht op het Belgisch consumentenrecht”, in X., *De invloed van het Europees recht op het Belgisch recht*, P.U.C. W. Delva, Antwerpen, Kluwer, 2002, (637) 655-656, wijt het eerder sobere gebruik van stakingsvorderingen in consumentenangelegenheden aan de (te) hoge kostprijs.

ii. Internationale collectieve acties

57. Op 19 mei 1998 hebben het Europees Parlement en de Raad Richtlijn 98/27/EG betreffende het doen staken van inbreuken in het raam van de bescherming van de consumentenbelangen goedgekeurd(214). De richtlijn is het concrete resultaat van de discussies die naar aanleiding van het in 1993 verschenen Groenboek verhaalsmogelijkheden en geschillenbeslechting zijn gevoerd(215). In de preambule wordt aangegeven dat het collectief actierecht een effectief middel is ter handhaving van collectieve consumentenbelangen, maar dat de verschillen in regelgeving het bijzonder moeilijk maken om collectief een einde te maken aan inbreuken die hun oorsprong vinden in een andere lidstaat. Schadeverwekkers kunnen zich door deze verschillen in wetgeving onttrekken aan collectieve handhavingsmechanismen door het vertrekpunt van ongeoorloofde praktijken te verleggen naar een lidstaat die deze mechanismen niet kent. De richtlijn gaat deze praktijk te lijf door de lidstaten te verplichten om een collectieve verbodsactie te creëren voor bevoegde organisaties uit andere lidstaten.

58. Onder impuls van de Europese regelgever kunnen voortaan ook buitenlandse consumentenorganisaties(216) collectieve acties ahangig maken voor de Belgische rechter. Consumentenverenigingen die werden opgericht in een lidstaat van de Europese Unie kunnen meer bepaald voor de voorzitter van de rechtbank van koophandel te Brussel(217) — de door België aangewezen controle-instantie — de staking vorderen(218) van overtredingen waarvan de oorsprong in

(214) Richtlijn 98/27/EG van het Europees Parlement en de Raad betreffende het doen staken van inbreuken in het raam van de bescherming van de consumentenbelangen van 19 mei 1998, P.B. L 166/51. Vgl. I. DEMUYNCK, *l.c.*, *R.W.* 2001-02, (1237) 1238, nr. 6. Zie ook M. BOGDAN, „Some reflections regarding the new EU Directive on injunctions for the protection of consumer's interests”, *C.L.J.* 1998, (369) 374-375.

(215) DOC COM (93) 576, 16 november 1993.

(216) In de wet „bevoegde instantie” genoemd, d.i. „elke organisatie die naar het recht van een lidstaat van de Europese Unie is opgericht, die een rechtmatig belang heeft bij het instellen van een vordering tot staking van een inbreuk, om de collectieve belangen van de consumenten te beschermen op grond van de criteria vastgesteld door het recht van die lidstaat” (art. 2, 2°). Het begrip „rechtmatig belang” is o.i. verwarrend nu het belang verondersteld wordt aanwezig te zijn indien aan de bij wet voorgeschreven voorwaarden is voldaan.

(217) Art. 6 W. 26 mei 2002 betreffende de intracommunautaire vorderingen tot staking op gebied van bescherming van de consumentenbelangen (*B.S.* 10 juli 2002 (tweede uitg.), *err.* *B.S.* 6 augustus 2002 (tweede uitg.)).

(218) Collectieve schadevergoeding, ontbinding en vernietiging zijn aldus niet mogelijk.

België ligt, maar die ook een weerslag hebben in een andere lidstaat(219).

Het gaat om inbreuken op de collectieve belangen van de consumenten die in strijd zijn met de, o.m. via implementatie van Europese regelgeving, tot stand gekomen Belgische wetten, zoals de (volledige) wet handelspraktijken en de wet consumentenkrediet, of die in strijd zijn met de bepalingen van een lidstaat van de Europese Unie tot omzetting van de richtlijn 98/27/EG(220). Dit betekent concreet dat het toepassingsgebied van de Belgische wet ruimer is dan hetgeen door de richtlijn minimaal wordt vereist(221).

De verenigingen die de collectieve vordering kunnen instellen, moeten voorkomen op een lijst opgesteld door de Europese Commissie. Bovendien moeten de door hen beschermde belangen door de inbreuk worden geschaad(222). De te volgen procedure is gelijkaardig aan deze van de vordering tot staking zoals opgenomen in de Handelspraktijkenwet 1991. De Belgische wetgever heeft geen gebruik gemaakt van de mogelijkheid geboden door art. 5 richtlijn om de stakingsprocedure verplicht te laten voorafgaan door een minnelijk overleg tussen gedaagde en bevoegde instantie. De wet voorziet ten slotte in de mogelijkheid om een geldboete van 1 000 tot 20 000 EUR op te leggen aan hen die de bevelen van de voorzitter niet naleven(223).

59. Besluitend dient aangestipt dat het wellicht eenvoudiger was geweest indien de Europese regelgever had aangeknoopt bij de plaats waar de schade zich heeft voorgedaan of waar de negatieve effecten van de initiële inbreuk schade hebben berokkend en niet bij de plaats waar de schade haar *oorsprong* vindt(224). De controle-instantie van

(219) W. 26 mei 2002 betreffende de intracommunautaire vorderingen tot staking op gebied van bescherming van de consumentenbelangen (*B.S.* 10 juli 2002 (tweede uitg.), *err. B.S.* 6 augustus 2002 (tweede uitg.)); art. 21 W. 2 augustus 2002 betreffende de misleidende en vergelijkende reclame, de onrechtmatige bedingen en de op afstand gesloten overeenkomsten inzake de vrije beroepen (*B.S.* 20 november 2002 (eerste uitg.)). Zie ook A. BRAUN, „L'application aux professions libérales de quelques directives européennes relatives aux entreprises”, *J.T.* 2003, 242-243.

(220) Zie de bijlage van de wet waar art. 2, 1° W. 26 mei 2002 naar verwijst.

(221) O.g.v. art. 7 Richtlijn Grensoverschrijdende Collectieve Verbodsacties kunnen de bepalingen die het voorwerp zouden kunnen zijn van een intracommunautaire vordering tot staking, door de nationale wetten tot omzetting worden aangevuld. Zie ook *Parl. St.* Kamer 2001-2002, nr. 1479/2, 3.

(222) Art. 4 W. 26 mei 2002.

(223) Art. 11 W. 26 mei 2002.

(224) Art. 4 Richtlijn Grensoverschrijdende Collectieve Verbodsacties.

het land waar de schade werd geleden, lijkt o.i. beter geplaatst om een oordeel te vellen dan de controle-instantie van het land waar de schade haar oorsprong vindt. Bovendien zouden de vorderingsgerechtigde instanties zich niet moeten wagen aan dure procedures in het buitenland(225). Dit veronderstelt wel dat de beslissingen van de controle-instantie kunnen worden erkend en tenuitvoergelegd in het buitenland. Omdat deze instantie ook een *administratieve* instantie kan zijn(226), is hiertoe wel een wijziging van de Brussel I Vo en van het Verdrag van Lugano vereist om hun toepassingsgebied, beperkt tot „burgerlijke en handelszaken”, uit te breiden.

C. SOCIALE OF PSYCHOLOGISCHE FACTOREN

1. *Probleemstelling*

60. De „zwakke” *sociale* of *psychologische* positie van de benadeelde van een handeling, gebeurtenis of overeenkomst, kan er aan in de weg staan dat een aanspraak daadwerkelijk aan de rechter wordt voorgelegd. Het sociaal of psychologisch klimaat belemmert dan m.a.w. de toegang tot de rechter. Enkele voorbeelden kunnen dit illustreren. Een werknemer zal niet snel geneigd zijn te procederen tegen zijn werkgever wanneer deze laatste de overeengekomen arbeidsvoorwaarden niet nakomt. Vrees voor ontslag of angst om het vertrouwen te schenden kunnen hem hiervan weerhouden(227). Ook slachtoffers van partnergeweld, van discriminatie of van racistisch geïnspireerde daden dienen zelden klacht in. Soms worden zij zelfs onder druk gezet om geen aangifte te doen. Dit kan bovendien gepaard gaan met de onwil of de feitelijke onmogelijkheid in hoofde van het openbaar ministerie om te vervolgen. Hoewel de benadeelde dus het recht aan zijn kant heeft, kan de maatschappelijke of psychosociale context een bezwaar vormen om *individueel* te ageren.

(225) Zie ook M. BOGDAN, *l.c.*, 1998, (369) 374-375.

(226) Zie art. 2 Richtlijn Grensoverschrijdende Collectieve Verbodsacties. In Nederland is de controle-instantie net zoals in België een rechtscollège.

(227) Om die reden voorzien, overigens vaak onder impuls van Europese regelgeving, verschillende recente wetten in een bescherming van werknemers tegen represailleontslag (zie art. 32*redecies* W. 7 augustus 1996 betreffende het welzijn van de werknemers bij uitvoering van hun werk, waarin de zgn. „Pestwet” werd geïntegreerd (*B.S.* 18 september 1996, zoals aangevuld bij art. 5 W. 11 juni 2002 (*B.S.* 22 juni 2002), met ingang van 1 juli 2002 (art. 11)); art. 23 W. 7 mei 1999 gelijkheid man-vrouw (*B.S.* 19 juni 1999); art. 21 Wet bestrijding discriminatie (*B.S.* 17 maart 2003 (eerste uitg.), *err. B.S.* 13 mei 2003)). Omkering van bewijslast is een andere, steeds frequenter voorkomende regel, om aan de inertie van de slachtoffers te verhelpen.

61. In die gevallen kunnen derden, in de regel belangenverenigingen, soelaas bieden en het verstoorde evenwicht enigszins herstellen of een noodzakelijk correctief zijn voor het stilzitten van de overheid. Maar ook hier zal het *belangvereiste* een struikelblok zijn. Zoals aangestipt, leert de rechtspraak van het Hof van Cassatie immers dat, behoudens andersluidende wettelijke bepaling, de door een rechtspersoon ingestelde vordering niet kan worden toegelaten indien de eiser hierbij geen *persoonlijk en rechtstreeks* belang heeft. Dit houdt in dat de eisende partij om in rechte te kunnen optreden persoonlijk in haar rechten moet geschaad zijn. De procesvertegenwoordiging kan hiertoe juridisch-technisch een oplossing bieden, maar het ligt voor de hand dat diezelfde sociale of psychologische factoren de benadeelde hiervan zullen doen afzien. Om die reden is de wetgever in een aantal gevallen tussengekomen. In wat volgt beperken we ons tot het strafrecht en het sociaal recht, nu de voornaamste ingrepen zich in die rechtstakken hebben voorgedaan.

62. De wetgevende tussenkomst streeft *in casu* dus *niet* naar een meer efficiënte afhandeling van massaschade, nu van een mogelijke ontwrichting van het gerechtelijk apparaat in beginsel geen sprake is. Dit neemt niet weg dat de bekommernis om te verhelpen aan de maatschappelijke of psychologische belemmeringen die voor een individueel optredende eiser bestaan, kan samengaan met de bekommernis om massaschade te voorkomen of meer efficiënt af te handelen. De wettelijke bevoegdheid in hoofde van *consumentenorganisaties* om een stakingsvordering in te stellen ter bescherming van de consumentenbelangen, vormt hiervan een voorbeeld(228).

2. Technieken

a. Strafrecht

63. De belangrijkste wetgevende ingrepen zijn terug te vinden in het *strafprocesrecht*. In beginsel kan de burgerlijke vordering enkel worden uitgeoefend door de persoon die de schade heeft geleden(229).

(228) Zie ook W. 11 april 1999 aangaande de vordering tot staking van de inbreuken op de wet van 9 maart 1993 ertoe strekkende de exploitatie van huwelijksbureaus te regelen en te controleren (*B.S.* 30 april 1999).

(229) Zie art. 3 V.T.Sv.: „De rechtsvordering tot herstel van de schade, door een misdrijf veroorzaakt, behoort aan hen die de schade hebben geleden”. Vgl. art. 63 Sv.: „Hij die beweert door een misdaad of een wanbedrijf te zijn benadeeld, kan daarover bij de bevoegde onderzoeksrechter klacht doen en zich burgerlijke partij stellen”.

Enkel *rechtstreekse* slachtoffers kunnen de strafvordering op gang brengen en schadevergoeding vragen(230). Dit principe is op de heling komen te staan door een aantal bijzondere wetten waarin aan de daarin omschreven verenigingen een vorderingsrecht werd toegekend om *ook* in strafzaken in rechte op te treden(231).

Zo werd, naar Frans voorbeeld(232), aan sommige instellingen van openbaar nut en aan sommige verenigingen die zich statutair tot doel stellen de rechten van de mens te verdedigen of discriminatie te bestrijden, de mogelijkheid geboden om in rechte op treden in alle rechtsgeschillen waartoe de toepassing van de *racismewet* aanleiding geeft(233). In de loop der jaren is het aantal verenigingen dat op grond van deze wet in rechte kan optreden steeds uitgebreid(234). Ook in de strijd tegen *partnergeweld*(235) en — zeer recent — inzake (directe of indirecte) discriminatie(236) werd een vorderingsrecht aan verenigingen toegekend.

De in de bijzondere wetten aangeduide verenigingen en organisaties — die precies omwille van die wettelijke bevoegdheid worden *verondersteld* procesrechtelijk belang te hebben bij de vordering — kunnen dit vorderingsrecht uitoefenen door zich voor de onderzoeksrechter *burgerlijke partij* te stellen, hetzij door zich in een reeds

(230) R. VERSTRAETEN, „Actuele knelpunten en ontwikkelingen omtrent de burgerlijke vordering uit een misdrijf”, in X., *Strafrecht. Wie is er bang van het strafrecht?*, P.U.C. W. Delva, Gent, Mys & Breesch, 1998, 335-381.

(231) Zie W. 31 maart 1898 op de beroepsverenigingen (*B.S.* 8 april 1898); art. 5 W. 30 juli 1981 tot bestraffing van bepaalde door racisme en xenofobie ingegeven daden (*B.S.* 8 augustus 1981, sindsdien herhaaldelijk gewijzigd); art. 3, 5° W. 15 februari 1993 tot oprichting van een Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding (*B.S.* 19 februari 1993, sindsdien herhaaldelijk gewijzigd); art. 4 W. 23 maart 1995 tot bestraffing van het ontkennen, minimaliseren, rechtvaardigen of goedkeuren van de genocide die tijdens de tweede wereldoorlog door het Duitse nationaal-socialistische regime is gepleegd (*B.S.* 30 maart 1995, err. *B.S.* 22 april 1995); art. 11, § 5, W. 13 april 1995 houdende bepalingen tot bestrijding van de mensenhandel en van de kinderpornografie (*B.S.* 25 april 1995, err. *B.S.* 17 juni en 6 juli 1995); art. 7 W. 24 november 1997 strekkende om het geweld tussen partners tegen te gaan (*B.S.* 6 februari 1998, err. *B.S.* 18 augustus 1998); art. 31 W. 25 februari 2003 ter bestrijding van discriminatie en tot wijziging van de W. 15 februari 1993 tot oprichting van een Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding (*B.S.* 17 maart 2003, err. *B.S.* 13 mei 2003).

(232) Loi du 1er juillet 1972 contre le racisme, gewijzigd door Loi du 13 juillet 1990 tendant à réprimer tout acte raciste, antisémite ou xénophobe, *J.O.* 14 juli 1990, 8333.

(233) Zie ook C. VAN DEN WYNGAERT, I. VAN DAELE en S. VANDEGINSTE, „The position of victims of acts of racism and racial discrimination in Belgium”, *Rev. intern. dr. pén.* 2002, 111-140.

(234) B. DEJEMEPPE, „De bestraffing van racistische gedragingen: stand van zaken anno 1996”, *Panopticon* 1996, 313-346.

(235) Art. 7 W. 24 november 1997 strekkende om het geweld tussen partners tegen te gaan (*B.S.* 6 februari 1998, err. *B.S.* 18 augustus 1998).

(236) Art. 31 W. 25 februari 2003 ter bestrijding van discriminatie en tot wijziging van de W. 15 februari 1993 tot oprichting van een Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding (*B.S.* 17 maart 2003, err. *B.S.* 13 mei 2003). Zie ook art. 15 en 16 Decreet 8 mei 2002 houdende evenredige participatie op de arbeidsmarkt (*B.S.* 26 juli 2002).

hangende strafprocedure aan te sluiten als burgerlijke partij. Zij kunnen ook *rechtstreeks dagvaarden* voor de correctionele rechtbank(237). In die hoedanigheid – zo leert de rechtspraak(238) — kan de vereniging (morele) schadevergoeding voor eigen rekening vorderen(239). Veelal zal een symbolische vergoeding worden toegekend, begroot *ex aequo et bono*. Dergelijk optreden reikt duidelijk verder dan de loutere stopzetting van de litigieuze handeling waarin een stakingsvordering voorziet. Zo ontstaat binnen ons rechtssysteem een distorsie, nu schadevergoeding bekomen wel mogelijk is via een strikt privaatrechtelijke vordering in het raam van een strafrechtelijk contentieux. Weliswaar was het werkelijke doel van de toegewezen actie de vrijwaring van de toegang tot de rechter om vooralsnog de dader bestraft te zien.

Dit alles betekent o.i. evenwel niet dat verenigingen die aldus in rechte mogen optreden *ipso facto* een *materieelrechtelijk belang* hebben bij de vordering en bijgevolg aanspraak kunnen maken op schadevergoeding. Het toekennen van een recht om een geding te voeren van een bepaalde aard en een bepaald soort uitspraak te horen doen door de aangesproken rechtsmacht, ongeacht de gegrondheid van de eis, impliceert immers nog niet dat zij ook belang hebben bij de vast te leggen situatie zelf, bij het voorwerp of de uitvoering van de veroordeling of verklaring van recht.

Meestal vereist de wet met het oog op de geloofwaardigheid van die verenigingen dat ze voldoen aan een *statutair doelcriterium* en een *anciënniteitscriterium*. Aldus wordt vermeden dat verenigingen *ad hoc* zouden worden opgericht met de enkele bedoeling op te treden in een welbepaalde (straf)zaak.

Bovendien schrijft de wet soms voor dat de vordering van de vereniging slechts ontvankelijk is indien zij bewijst dat ze handelt met instemming van het slachtoffer(240). De *instemming* heeft echter niet tot gevolg dat de vereniging in naam en voor rekening van het slacht-

(237) M. VAN DE PUTTE, „Wet Racisme en Xenophobie: 20 jaar rechtspraak”, *T. Vreemd*. 2001, (189) 201; B. DEJEMPE, *l.c.*, *Panopticon* 1996, (313) 335, E. BOUTMANS, „De toepassingsmogelijkheden van de Racisme-wet”, *Panopticon* 1989, (45) 45; D. BATSELÉ, M. HANOTIAU, O. DAURMONT, „La lutte contre le racisme et la xenophobie, mythe ou réalité”, *Rev. trim. D.H.* 1991, 459.

(238) Zie o.m. de rechtspraak inzake de toepassing van de Racismewet te raadplegen op <http://www.antiracisme.be>

(239) Het slachtoffer dat zelf ook wenst vergoed te worden, dient zich op zijn beurt burgerlijke partij te stellen.

(240) Zie art. 5 W. 30 juli 1981, voormeld (zij het beperkt tot het optreden in rechte m.b.t. misdrijven bedoeld in de art. 1, 1°, 2, eerste lid, *2bis* en 4, eerste lid, Antiracismewet, in zoverre gepleegd tegen natuurlijke personen); art. 7 W. 24 november 1997, voormeld; art. 31 W. 25 februari 2003, voormeld.

offer optreedt(241). Zij houdt geen procesvolmacht in, zodat het slachtoffer zijn of haar vrijheid behoudt al dan niet in rechte op te treden. Om bewijsmoeilijkheden te vermijden, wordt de instemming best schriftelijk gegeven. Het Hof van Cassatie oordeelde dat het instemmingsvereiste de openbare orde *niet* raakt(242). De gebeurlijke latere intrekking van de instemming door het slachtoffer heeft slechts tot gevolg dat de vereniging niet langer in rechte kan optreden. Op de ondertussen geldig ingestelde strafvordering heeft ze geen invloed, zodat hierover uitspraak zal moeten worden gedaan(243). De vraag rijst evenwel of het instemmingsvereiste niet voorbij schiet aan het doel van de bijzondere wetgeving. Het ligt voor de hand dat slachtoffers hierdoor mogelijks worden afgeschrikt(244).

64. De wenselijkheid van deze uitbreiding van het vorderingsrecht voor verenigingen is omstreden. Herhaaldelijk werd geattendeerd op het gevaar dat justitie zou worden *geprivatiseerd*. Anders dan het openbaar ministerie, dat in het openbaar belang optreedt, verdedigen de verenigingen die een vorderingsrecht hebben gekregen private belangen, die weliswaar zeer behartigenswaardig kunnen zijn maar niet noodzakelijk overeenstemmen met het algemeen belang. Strijdige belangen tussen verschillende slachtofferverenigingen zijn niet ondenkbaar. De in de verschillende wetten ingebouwde ontvankelijkheidsvoorwaarden i.v.m. het in rechte optreden van de verenigingen lossen dit probleem niet op(245).

(241) Aangestipt moet worden dat, minstens tijdens de voorbereiding W. 24 november 1997 en W. 25 februari 2003, de interpretatie van dit vereiste niet eenduidig was (zie C. VERSCHUEREN, „De Wet van 24 november 1997 ertoe strekkende het geweld tussen partners tegen te gaan: een schoolvoorbeeld van hedendaagse wetgeving?“, *R.W.* 1998-99, (1059) 1068, nrs. 59-61; *Parl. St.* Senaat 1999-2000, nr. 2-12/3, 31).

(242) Zie Cass. 13 juni 2000, *Arr. Cass.* 2000, 1079; *Pas.* 2000, I, 1062; *R.W.* 2000-01, 878, noot HORVAT; *T. Strafr.* 2001, 29, noot GOOSSENS: de onontvankelijkheid van de burgerlijke partijstelling (omdat niet bleek dat het Somalische kind dat het slachtoffer werd van het misdrijf zijn instemming had betuigd met het optreden van het Centrum voor Gelijke Kansen en voor Racismebestrijding) kan niet voor het eerst voor het Hof van Cassatie worden opgeworpen.

(243) B. DEJEMEPPE, *l.c.*, *Panopticon* 1996, (313) 336, met verwijzing naar *Hand.* Kamer 10 februari 1981 (verklaring minister van Justitie); vgl. K. WAGNER, „Collectieve acties in het Belgisch recht“, *P. & B.* 2001, (150) 176-177, nr. 59; *anders*: B. RENSON, „Le racisme, la loi et l'opinion publique“, *Rev. dr. pén.* 1983, (727) 748-749.

(244) Zie ook *Parl. St.* Senaat B.Z. 1991-92, nr. 117/1 en het verslag namens de Commissie voor de justitie, nr. 117/2.

(245) C. VAN DEN WYNGAERT, *Strafrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen, Maklu, 1998, 482-483; R. VERSTRAETEN, „Nieuwe rechten voor het slachtoffer tijdens het vooronderzoek“, in X., *Het vernieuwde strafprocesrecht. Een eerste commentaar bij de wet van 12 maart 1998 tot verbetering van de strafrechtspleging in het stadium van het opsporingsonderzoek en het gerechtelijk onderzoek*, Antwerpen, Maklu, 1998, (187) 204-205; S. VAN DYCK, *l.c.*, *T.R.V.* 2001, (3) 80-81, nrs. 104-106.

Een bijkomende factor in de discussie is de mogelijke sturing van het onderzoek door de burgerlijke partij. De invoering van de collectieve actierechten in het strafprocesrecht, impliceert immers dat de houders ervan niet enkel het strafdossier kunnen inkijken(246), maar ook reeds tijdens het vooronderzoek bijkomende onderzoekshandelingen kunnen vorderen(247). Het valt niet uit te sluiten dat bepaalde verenigingen hiervan misbruik zullen maken om „in te breken” in het strafdossier en het onderzoek te dwarsbomen. De onderzoeksrechter is niet bevoegd om een manifest onontvankelijke burgerlijke partijstelling af te wijzen. Hij kan weliswaar weigeren verzoeken tot inzage of tot bijkomende onderzoeksmaatregelen in te willigen, maar deze weigering moet gemotiveerd zijn en kan bovendien worden aangevochten voor de kamer van inbeschuldigingstelling(248).

65. Naast de wettelijke bevoegdheid om zich burgerlijke partij te stellen, heeft de wetgever in zijn strijd tegen discriminatie, mensenhandel en kinderprostitutie tevens de mogelijkheid voorzien om (burgerlijke) *stakingsvorderingen* in te stellen(249). Dit betekent concreet dat, naast particulieren, ook de bevoegde ministers en/of verenigingen die voldoen aan een aantal kwaliteitscriteria, een vordering tot staking kunnen inleiden. Zij kunnen beroep doen op de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg (c.q. de voorzitter van de arbeidsrechtbank of de rechtbank van koophandel) om het bestaan te laten vaststellen en de staking te laten bevelen van een overtreding van elke bepaling van de betrokken bijzondere wet of van elke bepaling waar de bijzondere wet aan refereert.

b. Sociaal recht

66. Ook in het *sociaal recht* is de wetgever tussengekomen, zij het op een meer beperkte schaal. Deze rechtstak kent met name het juridisch hoogst origineel kenmerk om *collectieve akkoorden* af te sluiten. Zo

(246) Art. 61ter Sv.

(247) Art. 61quinquies Sv.

(248) C. VAN DEN WYNGAERT, *o.c.*, Antwerpen, Maklu, 1998, 482-483.

(249) W. 25 februari 2003 ter bestrijding van discriminatie en tot wijziging van de wet van 15 februari 1993 tot oprichting van een Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding (*B.S.* 17 maart 2003, err. *B.S.* 13 mei 2003; Decreet 8 mei 2002 houdende evenredige participatie op de arbeidsmarkt (*B.S.* 26 juli 2002); W. 13 april 1995 houdende bepalingen tot bestrijding van de mensenhandel en van de kinderpornografie (*B.S.* 25 april 1995, err. *B.S.* 17 juni en 6 juli 2003).

worden de betrekkingen tussen de verzekeringsinstellingen en het korps van geneesheren, resp. dat van tandheelkundigen geregeld door collectieve akkoorden die tevens de financiële en administratieve betrekkingen tussen deze zorgverstrekkers en de rechthebbenden regelen(250). Die akkoorden worden op nationaal vlak onderhandeld en gesloten door een nationale commissie geneesheren-ziekenfondsen en een nationale commissie tandheelkundigen-ziekenfondsen.

De ziekenfondsen en de landsbonden kunnen in rechte optreden ter verdediging van de *collectieve* rechten van hun leden welke voortvloeien uit voormelde collectieve akkoorden(251), ook al heeft geen enkel lid hier om verzocht. Vaak zullen immers sociale en psychologische redenen een individueel optreden van het lid in de weg staan. Dit vorderingsrecht is ook een logische uitloper van het feit dat de organisaties de bevoegdheid kregen deze overeenkomsten af te sluiten(252). Het zou immers niet opgaan dat de wetgever enerzijds aan de betrokken organen de bevoegdheid verleent om zich te verbinden en dus rechten en verplichtingen te doen ontstaan, maar hen anderzijds de bevoegdheid ontzegt om in rechte op te treden m.b.t. diezelfde verbintenissen.

67. Eenzelfde juridische constructie was reeds terug te vinden in het collectieve arbeidsrecht, waar een of meer werknemersorganisaties *collectieve arbeidsovereenkomsten* (C.A.O.) kunnen sluiten met een of meer werkgeversorganisaties of met een of meer werkgevers. Deze overeenkomsten regelen de individuele en collectieve betrekkingen tussen werkgevers en werknemers in ondernemingen of in een bedrijfstak en leggen de rechten en verplichtingen van de contracterende partijen vast. Analog met wat geldt voor de ziekenfondsen en de landsbonden, kunnen de betrokken organisaties overeenkomstig art. 4 C.A.O.-wet de toepassing van de collectieve overeenkomst voor de

(250) Art. 50 W. betreffende de verplichte verzekering voor geneeskundige verzorging en uitkeringen gecoördineerd op 14 juli 1994 (*B.S.* 27 augustus 1994, *err. B.S.* 13 december 1994).

(251) Art. 39, § 1 W. 6 augustus 1990 betreffende ziekenfondsen en landsbonden van ziekenfondsen (*B.S.* 28 september 1990), gewijzigd bij W. 12 augustus 2000 (*B.S.* 31 augustus 2000): „Ziekenfondsen en landsbonden kunnen in rechte optreden ter verdediging van de individuele rechten van hun leden mits hun uitdrukkelijk akkoord of van de collectieve rechten van hun leden welke voortvloeien uit de overeenkomsten en akkoorden bedoeld in titel III, hoofdstuk V van gecoördineerde wet 14 juli 1994”.

(252) Ziekenfondsen en landsbonden kunnen enkel optreden in rechte ter verdediging van de individuele rechten van hun leden, mits hun uitdrukkelijk akkoord (art. 39, § 1 W. 6 augustus 1990 betreffende ziekenfondsen en landsbonden van ziekenfondsen (*B.S.* 28 september 1990), gewijzigd bij W. 12 augustus 2000 (*B.S.* 31 augustus 2000)). Dit stemt overeen met de vertegenwoordiging in rechte of de procesvolmacht.

rechter afdwingen(253): „Organisaties mogen in rechte optreden in alle geschillen die uit de toepassing van deze wet kunnen ontstaan en ter verdediging van de rechten welke haar leden putten in de door haar gesloten overeenkomsten. Het optreden van de organisaties laat het recht van de leden onverkort om zelf op te treden, zich bij een vordering aan te sluiten of in het geding tussen te komen”(254). De wet voorziet dat de eisende organisatie enkel schadevergoeding kan bekomen indien zulks door de collectieve overeenkomst uitdrukkelijk is geregeld(255).

68. De vakorganisaties kunnen(256) — zoals de redactie van art. 4 C.A.O.-wet aangeeft — twee soorten vorderingen aanhangig maken(257). Zij kunnen allereerst een *syndicale* vordering(258) tot uitvoering of ontbinding van de collectieve arbeidsovereenkomst instellen — „organisaties mogen in rechte optreden in alle geschillen die uit de toepassing van deze wet kunnen ontstaan” — eventueel gepaard gaande met een vordering tot schadevergoeding(259). Hierbij zullen zij, net als eender welke eiser in een geding, *belang en hoedanigheid* moeten aantonen. Daarnaast kunnen zij ook optreden „ter verdediging van de rechten welke haar leden putten in de door haar gesloten overeenkomsten”. Meer nog dan bij de *syndicale* vordering, ligt de *ratio* van deze *individuele* vordering precies in het feit dat hun leden gefundeerde redenen kunnen hebben — bijvoorbeeld vrees voor ontslag — om niet individueel te handelen(260).

(253) Art. 4, eerste lid W. 5 december 1968 betreffende de collectieve arbeidsovereenkomst en de paritaire comités (B.S. 15 januari 1969, err. B.S. 4 maart 1969). Zie ook J. VAN COMPERNOLLE, *Le droit d'action en justice des groupements*, Brussel, Larcier, 1972, 106-123; V. VANNES, „Le juge et l'exercice anormal de la grève”, *J.T.* 1994, (37) 38-39. Wetshistorisch ligt deze wettelijke bevoegdheid verankerd in de principiële weigering van de vakorganisaties om rechtspersoonlijkheid aan te nemen. De wetgever heeft dan maar aan deze organisaties dezelfde rechtsbevoegdheid toegekend in verband met vorderingen die uit de CAO-wet kunnen ontstaan, als aan organisaties *met* rechtspersoonlijkheid. Het gaat m.a.w. om een *bepaalde* rechtspersoonlijkheid.

(254) Vgl. art. 8 W. 28 januari 2003 betreffende de medische onderzoeken die binnen het kader van de arbeidsverhoudingen worden uitgevoerd (B.S. 9 april 2003 (tweede uitg.)).

(255) Art. 4, tweede lid W. 5 december 1968 betreffende de collectieve arbeidsovereenkomst en de paritaire comités.

(256) Zie in dit verband ook W. 20 september 1948 houdende organisatie van het bedrijfsleven (B.S. 26-27 september 1948).

(257) J. VAN COMPERNOLLE, *o.c.*, Brussel, Larcier, 1972, 110.

(258) J. VAN COMPERNOLLE, *o.c.*, Brussel, Larcier, 1972, 109-110.

(259) Dit is ook mogelijk via de burgerlijke partijstelling in een strafprocedure.

(260) V. PERTRY, „Afdwingbaarheid van de normatieve bepalingen [van de C.A.O.]”, in X., *C.A.O.-recht*, Mechelen, Ced.Samsom, 5.1/7, onder verwijzing naar M.v.T., *Parl. St. Senaat* 1966-67, nr. 148, 13; J. VAN COMPERNOLLE, *o.c.*, 1972, 115.

69. Van Compernelle kent aan deze *individuele* vordering drie basiskenmerken toe: ze is tegelijk een toegewezen vordering, een eigen vordering en een abstracte vordering.

Allereerst betreft het een *toegewezen vordering* waardoor i.c. de vakorganisaties niet moeten voldoen aan het vereiste van het rechtstreeks en persoonlijk belang(261). Door het expliciet toekennen van een vorderingsrecht aan deze groeperingen mag de vraag of ze belang hebben bij de vordering niet meer worden opgeworpen. Hun belang wordt m.a.w. „verondersteld”.

In de tweede plaats valt op te merken dat het hoedanigheidsvereiste ex art. 17 Ger. W. zich a.h.w. ontdubbelt. Opdat de vordering van de vakorganisatie toelaatbaar zou zijn, moet deze voldoen aan de wettelijke vereisten om van dit prerogatief gebruik te kunnen maken. De vakorganisatie moet echter ook het rechtstreeks en persoonlijk belang bij de vordering van het lid wiens rechten zij wenst te verdedigen, kunnen aantonen(262). Hoewel de Memorie van Toelichting gewaagt van een *indeplaatsstelling*(263), dient de vordering van de vakorganisatie toch gekwalificeerd te worden als een *eigen vordering*. Het betreft immers de uitoefening van een *eigen recht* van de vakorganisatie, m.n. het recht om de bepalingen van de collectieve arbeidsovereenkomst die zij heeft afgesloten te zien respecteren in hoofde van haar leden(264).

Ten slotte gaat het om een *abstracte vordering*, nu de vakorganisaties geen mandaat moeten voorleggen van de leden in wiens belang de vordering wordt ingesteld. Desnoods zouden zij zelfs tegen de wil van de leden in rechte kunnen optreden.

70. Art. 4 C.A.O.-wet was tevens inspiratiebron voor de wetgeving inzake de *gelijke behandeling van mannen en vrouwen t.a.v. de arbeidsvoorwaarden, de toegang tot het arbeidsproces, de beroeps-*

(261) J. VAN COMPERNOLLE, *o.c.*, Brussel, Larcier, 1972, 115.

(262) J. VAN COMPERNOLLE, *o.c.*, Brussel, Larcier, 1972, 116.

(263) V. PERTRY, *o.c.*, in X., *C.A.O.-recht*, Mechelen, Ced.Samsom, 5.1/9, onder verwijzing naar M.v.T., *Parl. St.* Senaat 1966-67, nr. 148, 13.

(264) J. VAN COMPERNOLLE, *o.c.*, Brussel, Larcier, 1972, 116-117.

opleiding en de promotiekansen(265). Ook in dit raam werd een analoge wettelijke procesbevoegdheid verleend aan de vakorganisaties. Het betreft opnieuw een toegewezen maar niettemin eigen vordering en er kan worden opgetreden zonder dat de vakorganisatie een mandaat moet voorleggen.

IV. Besluit

71. Het door ons gevoerde onderzoek van wetgeving, rechtsleer en rechtspraak leert dat collectieve acties in België op weinig belangstelling kunnen rekenen. Terwijl verschillende van onze buurlanden naarstig zoeken naar de meest efficiënte en rechtvaardige manier om massaschade af te wikkelen, besteedt men in België nauwelijks aandacht aan het fenomeen schaalvergroting. Het Nederlands preadvies toont onze „achterstand” overduidelijk aan. Maar ook bijvoorbeeld Frankrijk staat op dit vlak een heel eind verder. Zo kende de Franse wetgever al in 1973 het recht toe aan consumentenorganisaties om schadevergoeding te vorderen voor schade toegebracht aan het „collectief belang” van de consument(266). Het recht voor consumentenorganisaties om een stakingsvordering in te stellen werd vreemd genoeg slechts in 1988 ingevoerd(267). Het collectief actierecht is dus in Frankrijk, in vergelijking met de collectieve vorderingen in andere landen, in omgekeerde zin geëvolueerd. In 1992 werd — o.m. in de strijd tegen onrechtmatige bedingen — de mogelijkheid ingevoerd voor verenigingen om op meer efficiënte wijze verschillende consumenten in rechte te vertegenwoordigen voor de rechtbank(268). Het betreft m.n. een collectieve vordering in aansprakelijkheid die het

(265) Art. 132 W. 4 augustus 1978 tot economische heroriëntering (*B.S.* 17 augustus 1978), vervangen voor de Vlaamse Gemeenschap bij Decreet 8 mei 2002 houdende evenredige participatie op de arbeidsmarkt (*B.S.* 26 juli 2002, met ingang van 1 oktober 2002 (art. 23)). Zie ook P. HUMBLET, „Gelijke behandeling van man/vrouw na twintig jaar richtlijn 76/207”, in X., *Sociaal recht: niets dan uitdagingen*, P.U.C. Willy Delva, Gent, Mys & Breesch, 1996, (179) 228; C. VANLAERE, „De praktische impact van de vernieuwde wetgeving inzake gelijke behandeling van mannen en vrouwen”, *Or.* 2000, (112) 119. Art. 15 van het Decreet voorziet ook in een stakingsvordering. Het aangesproken rechtscollege kan zelfs ambtshalve bevelen een einde te maken aan een toestand welke op grond van de bepalingen in het decreet of zijn uitvoeringsbesluiten als discriminerend is erkend.

(266) Zie de zgn. „action civile” (art. L. 421 1 e.v. Code de la Consommation) ingevoerd door de wet 27 december 1973 („wet Royer”), ondertussen herhaaldelijk gewijzigd.

(267) Zie art. L. 421-7 Code de la Consommation.

(268) Loi 18 janvier 1992 renforçant la protection des consommateurs, *J.O.* 21 januari 1992, gewijzigd door de wet van 26 juli 1993.

herstel van de schade geleden door *individuele* consumenten tot voorwerp heeft. Consultatie van wetgeving en literatuur geeft onmiskenbaar aan dat het collectief actierecht ook in Frankrijk heel wat meer aandacht geniet dan in België tot dusver het geval is.

72. In het Belgisch parlement werden de voorbije decennia meerdere wetsvoorstellen ingediend om aan de strikte cassatierechtspraak omtrent het belangvereiste te verhelpen(269). Zij werden niet eens ter stemming voorgelegd en zijn ondertussen vervallen. Zo werd op 1 juli 1997 door de parlementsleden 'T Serclaes, Viseur en Beaufays een wetsvoorstel ingediend dat het belangvereiste in de gemeenrechtelijke procedure gelijk wenste te schakelen met de invulling die hieraan werd gegeven in het kader van het administratieve en constitutionele contentieux. Concreet werd voorgesteld dat iedere vordering ontvankelijk zou zijn indien zij gegrond is op een belang dat tot het statutaire oogmerk behoort van de rechtspersoon die de vordering instelt(270). Zeer recent werd een vervallen wetsvoorstel echter hernomen en opnieuw ingediend(271). Met haar op 28 juli 2003 ingediende voorstel wil Magda De Meyer (sp.a-spirit) verder gaan op het pad dat de wetgever reeds insloeg door aan sommige consumenten- en milieuverenigingen de bevoegdheid te verlenen van de rechter te vorderen dat hij zou bevelen dat bepaalde praktijken worden gestaakt. Erkende consumentenorganisaties moeten van haar de mogelijkheid krijgen zich tot de rechter te wenden wanneer een collectief belang van de consumenten wordt geschaad of dreigt geschaad te worden. De indienst stipt aan dat „in een bestel waar grootschaligheid toeneemt tal van problemen niet kunnen worden verengd tot een optelsom van de schendingen van verschillende individuele belangen”. Voorgesteld wordt het recht van consumentenorganisaties om in rechte op treden ter verdediging van de collectieve belangen van de consumenten te

(269) Zie, benevens de voorstellen die hierna bondig worden toegelicht, *Parl. St. Kamer* 1982-83, nr. 663/1 en 664/1; *Parl. St. Kamer* 1984-85, nr. 1022/1; *Parl. St. Kamer* 1985-86, nr. 376/1; *Parl. St. Senaat* 1999-2000, nr. 2-91/1.

(270) Artikel 17 Ger. W. zou als volgt worden aangevuld: „Onverminderd de ontvankelijkheid van de overeenkomstig de voorschriften van de bijzondere wetten ingestelde vorderingen, is iedere vordering ontvankelijk indien zij gegrond is op een belang dat tot het statutaire oogmerk behoort van de rechtspersoon die de vordering instelt”. Art. 3 V.T.Sv. zou als volgt worden aangevuld: „Een rechtspersoon wordt geacht schade te hebben geleden wanneer de uit het misdrijf voortvloeiende schade strijdig is met het door die persoon nagestreefde doel” (*Parl. St. Kamer* 1996-97, nr. 1107/1, 11).

(271) Wetsvoorstel ingediend tot aanvulling van het Gerechtelijk Wetboek met een bepaling inzake het vorderingsrecht van consumentenorganisaties, *Parl. St. Kamer* 2003, nr. 0124/001. Zie ook reeds *Parl. St. Kamer* 1999-2000, nr. 0478/001.

veralgemenen(272). Om misbruiken te voorkomen wordt dit recht enkel toegekend aan consumentenverenigingen die voldoende representatief zijn(273). Het gebrek aan enthousiasme waarmee deze voorstellen in het verleden door de wetgever werden onthaald, wettigen het vermoeden dat deze de problematiek van het collectief actierecht niet als prioritair aanziet.

73. Hoewel de doctrine niet naliet de relevante cassatierechtspraak omstandig en kritisch te analyseren, werd de ook in onze samenleving toenemende schaalvergroting en haar impact op het aansprakelijkheids- en procesrecht niet diepgaand en omvattend onderzocht. We kunnen zonder opschroeven stellen dat België goeddeels de trein van het collectief procederen aan het missen is.

74. In de media wordt slechts zeer sporadisch het gebrek aan een collectief actierecht voor het voetlicht geplaatst. Het zijn voornamelijk de consumentenorganisaties die hun te beperkte toegang tot de rechter aanklagen en wijzen op de nood aan een Belgische *class action*. Dit gebeurde recent nog toen stroomproducent Electrabel duizenden klanten een verkeerde factuur toestuurde. Door een computerfout in het facturatiesysteem kregen klanten die normalerwijze maandelijks gefactureerd worden in juli 2003 niet alleen een rekening voor het stroomverbruik van juli maar ook voor dat van augustus in de bus. Doordat die klanten hun betaling via domiciliëring laten regelen, betaalden ze de helft van deze factuur één maand te vroeg(274). Electrabel kondigde, wellicht onder druk van de perscommentaren en de pas vrijgemaakte energiemarkt, compensatie aan. Toen de Belgische regering gedurende drie dagen een zeer omstrede — volgens sommigen volstrekt onwettelijke — energiebijdrage aanrekende aan benzine- en dieselrijders, stipten consumentenverenigingen het in België ontbreken van de mogelijkheid tot collectieve vordering aan als verklaring om hier niet (in rechte) tegen op te komen(275).

(272) Concreet wordt voorgesteld om in het Ger. W. een art. 18bis Ger. W. in te voeren, dat als volgt luidt: „Onverminderd de bepalingen betreffende de ontvankelijkheid van rechtsvorderingen voorgeschreven door bijzondere wetten, kunnen verenigingen ter verdediging van de consumentenbelangen die rechtspersoonlijkheid bezitten en vertegenwoordigd zijn in de Raad voor het Verbruik of erkend zijn door de minister die de Economische Zaken onder zijn bevoegdheid heeft, volgens de criteria vastgesteld door een besluit vastgesteld na overleg in de ministerraad, in rechte optreden wanneer de collectieve belangen van de consumenten worden geschaad of dreigen te worden geschaad”.

(273) Vgl. G. CLOSSET-MARCHAL, *l.c.*, *J.T.* 1999, (441) 445, nr. 28.

(274) *De Standaard*, 9 augustus 2003.

(275) *De Standaard*, 6 augustus 2003.

75. De oorzaken aanduiden van deze „lacune” in het wetgevend en wetenschappelijk werk, overstijgt in verre de opzet van deze bijdrage. Niettemin mag worden aangenomen dat de bestaande instrumenten, hoewel zij eerder omslachtig, star en weinig verfijnd zijn, enigszins dit gebrek ondervangen. Afgaande op de gepubliceerde rechtspraak lijkt het er trouwens op dat het Belgisch gerechtelijk apparaat tot dusver zelden werd geconfronteerd met gevallen van massaschade. Daarentegen wordt er blijkbaar frequent zonder beroep op de rechter een oplossing gevonden: producenten nemen op eigen initiatief hun gebrekkige producten terug of er wordt een minnelijke regeling met de consument uitgewerkt. Soms wordt deze alternatieve vorm van geschillenbeslechting zelfs geïnstitutionaliseerd. Zo roept de nieuwe wet op de basis-bankdienst een geschillenorgaan in het leven om geschillen tussen banken en hun cliënten af te handelen⁽²⁷⁶⁾. Volgens een krant zijn in het orgaan zowel de verbruikersorganisaties als de banksector paritair vertegenwoordigd. Een onafhankelijk magistraat zit voor⁽²⁷⁷⁾.

76. Wat voorafgaat mag geenszins worden gezien als een pleidooi ten gunste van een *status quo*. Buitenlands onderzoek toont de onvolkomenheden en de talloze beperkingen aan van ons beperkt instrumentarium. Dit alles noopt tot een ernstig debat, zowel in de schoot van het parlement, als onder rechtspractici en academici. Prioritair dient evenwel te worden verholpen aan de wirwar van bijzondere wetgevingen. Inventarisering, systematisering, uniformering en een doelmatigheidsonderzoek zijn op dit punt essentieel. Deze oefening is trouwens hoe dan ook noodzakelijk opdat de wenselijkheid van een verdere ontwikkeling van het Belgisch collectief actierecht met kennis van zaken zou kunnen worden beoordeeld.

(276) Art. 7 W. 24 maart 2003 tot instelling van een basis-bankdienst (B.S. 15 mei 2003).

(277) *F.E.T.*, 28 augustus 2003. Deze informatie is merkwaardig in het licht van art. 7 Wet basis-bankdienst. Dit bepaalt immers dat „de Koning, ten vroegste twee jaar na de inwerkingtreding van de wet, de nadere regels [kan] bepalen van deze procedure, alsook de samenstelling, de werkingsregels en de financiering van het onafhankelijk orgaan”.